

OSMANLI DÖNEMİNDE BATILILAŞMA SÜRECİNİN ORTADOĞU'YA VE AFRİKA'YA YANSIMASI: MISIR VE İSRAİL'DEN ÖRNEKLER

Doç. Dr. Ahmet Ali BAYHAN*

Özet

Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma süreci, Sultan III. Ahmet zamanında Lale Devri denilen bir geçiş evresinin ardından Sultan I. Mahmut'la birlikte hızlanmıştır. Böylece başta başkent İstanbul olmak üzere Osmanlı'nın hâkim olduğu topraklarda Barok, Ampir ve Eklektik adı verilen Batılı üsluplar etkisini bütün canlılığıyla sergilemeye başlamıştır.

Bu sürecin Ortadoğu'ya ve Afrika'ya da paralel olarak yansıdığını söylemek mümkündür. Ortadoğu'da XIX. yüzyılda yoğun imar faaliyetlerinin sergilendiği İsrail'in Yafa kentindeki eserler ile Afrika'nın kilit bölgelerinden birisi olan Mısır'daki uygulamalar bunun en güzel göstergesi durumundadır. İbrahim Bey el-Kebir'in biri Kahire'de (1753–54), diğeri Tanta'da (1768) iki Sebil-Küttabı, Kahire'deki Sultan I. Mahmut Sebil-Küttabı (1750), Sultan III. Mustafa Sebil-Küttabı (1758), Ahmet Hüseyin (Hüseyin Şüeybi) Sebil-Küttabı (1758), Rukiye Dudu Sebil-Küttabı (1761), Nefise Beyza Sebil-Küttabı (1796), Çavuş Ali Kethüda Sebil-Küttabı (1797–98), Tosun Paşa Sebil-Küttabı (1821), İsmail Paşa Sebil-Küttabı (1828), Erzincanlı Hasan Ağa Sebil-Küttabı (1830), Silahtar Süleyman Ağa Sebil-Küttabı (1837), Ümmü Abbas Paşa Sebil-Küttabı (1867), Ahmet Rıfat Paşa Sebil-Küttabı (1864), Mustafa Fazıl Paşa Sebil-Küttabı (1863) ile Tanta'daki Ahmedi Sebili (XIX. yüzyıl) bu sanatsal gelişimin temsilcileri olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra Mehmet Ali Paşa ve torunları tarafından ortaya konan çeşitli yapılarda (Kahire'deki Mehmet Ali Paşa Camii, Harem Sarayı, Cevher Sarayı ve Şobra Sarayı ile İskenderiye'deki Ras el-Tin Sarayı, Ömer Paşa Sarayı ve XIX. yüzyıl konutları) da Barok ve Ampir üslupların etkileri görülebilmektedir. Diğer taraftan biz biliyoruz ki, Batılılaşmanın Osmanlı Sanatına etkisi özellikle süsleme alanında daha etkin olmuştur. Dolayısıyla Kahire'deki pek çok yapıda bu dönemde karşımıza çıkan 'C' ve 'S' kıvrımları, Hollanda manzaralı Delft çinileri, servi, lale, karanfil, narçiçeği, bir vazodan çıkan çiçek desenleri, bahar çiçekleri ve realist çiçek-kıvrık dal ile çin bulutu gibi motiflerde de bu etkileşimi görmek mümkündür.

---

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü 25240 ERZURUM, e-mail: bayhanahmetali@hotmail.com

Yafa şehrinde görülen mimari eserlerde ise, bir taraftan Hasan Bey Camii ile II. Abdülhamit'in Arap eyaletlerindeki İslamcı politikaya uygun olarak başkent ve mahalli üslupların eklektik biçimde tatbiki, diğer taraftan Sıksık Camisi Sebili, Ebu Nabbut Sebili, Süleyman Paşa Sebili, Yeni Hükümet Binası ve Saat Kulesi gibi yapılarla da İstanbul'da bu dönemde yaygın olan batılı üslupların yöreye yansımaları söz konusu olmaktadır. Bu çalışmada Batılılaşma sürecinin Osmanlı Mısır'ına ve kısmen de Filistin bölgesine nasıl yansıdığını örneklerle birlikte ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı'da Batılılaşma, Mısır, İsrail, Yafa

The Reflection of Westernization Process on Middle East and Africa in Ottoman Period: Examples from Egypt and Israel

Abstract

The process of Westernization in Ottoman Empire has gained speed with Sultan Mahmut I following a period of transition called Tulip Period during the age of Sultan Ahmet III. So, western styles known as Baroque, Empiricism and Eclectic start to make themselves felt in the lands of Ottoman, the first in the capital city, Constantinople.

One can say that this process reflected parallel on Middle East and Africa. The works in Jafa in Israel where dense construction activities existed in XIXth century in the Middle East and applications of this in Egypt which is one of the key areas of Africa are the best example. Two Sabil-Kuttabs of Ibrahim Bey el-Kebir, one in Cairo (1753-54), the other in Tanta (1768), Sultan Mahmud I Sabil-Kuttab (1750), Sultan Mustafa III Sabil-Kuttab (1758), Ahmet Hüseyin (Hüseyin Şüeybi) Sabil-Kuttab (1750), Ruqayya Dudu Sabil-Kuttab (1761), Nafisa al-Bayda Sabil-Kuttab (1796), Çavuş Ali Kethüda (Janbalat) Sabil-Kuttab (1797-98), Tosun Pasha Sabil-Kuttab (1821), Sabil-Kuttab al-Aqqadin Isma'il Pasha (1828), Sabil-Kuttab of Hasan Aga Erzincani (1830), Sulayman Agha al-Silahdar Sabil-Kuttab (1837), Umm 'Abbas Pasha Sabil-Kuttab (1867), Ahmet Rıfat Pasha Sabil-Kuttab (1864), Mustafa Fazıl Pasha Sabil-Kuttab (1863) in Cairo, and Sabil of Ahmedi in Tanta may be given as the representatives of this artistic development. Besides, in various buildings of Mehmet Ali Pasha and his descendants (Mosque of Muhammad 'Ali Pasha, Harem Palace, Al-Jawhara Palace and Şobra Palace in Cairo, Ras el-Tin Palace, Omer Pasha Palace and XIXth

century buildings in Alexandria) the effects of Baroque and Empire styles exist. On the other hand, we know that the effect of Westernization on Ottoman Art has especially been more dominant in decoration. So, ‘C’ and ‘S’ curls in many buildings in Cairo, Delft Tiles with Holland View, cypress, tulip, grenadine red, flower designs from a vase, spring flowers and realist flower-curved bough and china cloud motifs contain this interaction.

In architectural works in Jafa, on the one hand eclectic application of capital city and districts suitable for Islamic policy in Arab States of Abdülhamit II may be effective in Hasan Bey Mosque, on the other hand reflection of western styles on the region are seen in Sıksık Mosque-Sabil, Abu Nabbut Sabil, Suleyman Pasha Sabil, New State Building and Clock Tower. In this study, we will try to explain with examples how the process of Westernization reflected on Ottoman Egypt and partly on Palastinian region.

Key Words: Westernization in Ottoman Empire, Egypt, Israel, Jafa

Osmanlı Devleti’nde Batılılaşma süreci, Sultan III. Ahmet zamanında Lale Devri denilen bir geçiş evresinin ardından Sultan I. Mahmut’la birlikte hızlanmıştır. Böylece başta başkent İstanbul olmak üzere Osmanlı’nın hâkim olduğu topraklarda Barok, Ampir ve Eklektik adı verilen Batılı üsluplar etkisini bütün canlılığıyla sergilemeye başlar.

Lale Devri’nde inşa edilen eserlerde batıdan gelen etkiler, özellikle süsleme alanında kendini göstermiş ve Türk sanatının hiç aşına olmadığı bazı elemanlar; kartuşlar, S ve C kıvrımları, akant ve kenger yaprakları, buketli vazolar veya meyveli kâse motifleri mimaride kullanılmaya başlamıştır. Topkapı Sarayı’ndaki III. Ahmet Yemiş Odası (1705) ile İstanbul/Sultanahmet’teki III. Ahmet Çeşmesi (1728) bu dönemin en dikkat çekici eserleri olarak dikkat çekmektedir. XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Türk sanatında hâkim bir duruma gelen ve “Türk Baroku” olarak adlandırılan üslupta, bir taraftan geleneksel plan düzeni muhafaza edilirken, diğer taraftan üst yapı ve cephe görünüşleri ile iç dekorasyonda barok üslubun etkili olduğu görülmektedir. Bu durumun en çarpıcı örneği hiç şüphesiz İstanbul/Nuruosmaniye Külliyesi (1748–1755)’dir. Diğer taraftan İstanbul’dan Hacı Emin Ağa Sebili (1740), Laleli Camii (1759–1763), Ayazma Camii (1757–1760), Zeynep Sultan Camii (1769), Beşir Ağa Camii ve Sebili (1745), Seyyid Hasan Paşa Camii ve Sebili (1745), I. Abdülhamid Sebili (1777), Mihrişah Valide Sultan Sebili (1795) ile Melling’in Hatice ve Beyhan Sultan için yaptığı sahil sarayları ve Anadolu’dan da Aydın Cihanoğlu Camii

(1756), Gülşehir Karavezir Camii (1779), Yozgat Çapanoğlu Camii (1794) ve Konya Aziziye Camii (1867) bu üslubun özgün süsleme örneklerini sergileyen yapılardır. Türk Barok mimarisinde ona paralel olarak XVIII. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan ve XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam eden Avrupa Neo-Klasik üslubunun batılılaşma devri Osmanlı sanatında önemli bir yeri vardır. Bu üslubun bu kadar etkili olmasında yenileşme çalışmaları çerçevesinde ülkeye Avrupa'dan getirilen W. J. Smith, G. Fossati, A. Vallauray, R. D'Aranco ve Jasmund gibi yabancı mimarların önemli etkileri olmuştur. Klasik Yunan-Roma, Rönesans ve Fransız Ampir üslubunun değişik dönemlerinden serbestçe derlemeler yapan bu üslup, XIX. yüzyıl Osmanlı sanat ortamında oldukça geniş çaplı kullanım alanı bulmuştur. Özellikle Haliç'in kuzey kesimlerinde gelişmekte olan semtlerin karakterlerinin oluşmasında bu üslup etkin rol oynamıştır. Selimiye Kışlası (1827–53), Humbarahane (1792), Rus Elçilik Binası (1849), Fransız Sefareti (1838), II. Mahmut Türbesi ve Sebili (1840), Ortaköy Camii (1853), Dolmabahçe Camii (1853), Dolmabahçe Sarayı (1853–55), Hollanda Sefareti (1855), İhlamur Kasrı (1853), Gökusu Kasrı (1856), Beylerbeyi Sarayı (1865), Aksaray Valide Camii (1871), Çırağan Sarayı (1875), Sanayi-i Nefise Mektebi (1882), Yıldız Hamidiye Camii (1885–1886), Asar-ı Atika Müze-i Hümayun (1891–1907), Galata-Eminönü-Taksim Osmanlı Bankası binaları, Cağaloğlu'nda Duyun-i Umumiye Binası (1899–1900), Sirkeci Garı, Germania Hanı, Ragıp Paşa Köşkü ve Kalyoncular Kışlaları ile Taşkılla bu üslupların karakteristik örnekleridir. XIX. yüzyılın sonlarından itibaren yapılan eserlerde aynı zamanda Art Nouveau ve Oryantalist eğilimi yansıtan etkiler görmek de mümkündür.¹

---

¹ D. Kuban, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul, 1954; S. Eyice, "XVIII. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo-Klasik Üslubu", *Sanat Tarihi Yıllığı*, IX-X, 1978–80, s. 163–164; a.mlf., "Batılılaşma-Mimari" Maddesi, *DİA*, C. 5, İstanbul, 1992, s. 171-181; a.mlf., "19. Yüzyılda İstanbul'da Batılı Yazarlar, Ressamlar, Mimarlar, Edebiyatçılar ve Müzisyenler", *19. Yüzyıl İstanbul'unda Sanat Ortamı*, İstanbul, 1996, s. 29-32; O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 1986, s. 480-497; S. Denel, *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri*, Ankara, 1982, s. 5-9; A. Batur, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı" Maddesi, *Tanzimattan Cumhuriyete Türk Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1985, s. 1038-1067; a.mlf., "İstanbul Art Nouveau'su" Maddesi, *Tanzimattan Cumhuriyete Türk Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1985, s. 1086-1088; a.mlf., "Art Nouveau" Maddesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, 1993, s. 327-333; a.mlf., "A. Jasmund" Maddesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1994, s. 317-318; a.mlf., "Balyan Ailesi" Maddesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, 1994, s. 38-41; S. Batur, "Balyan Ailesi" Maddesi, *Tanzimattan Cumhuriyete Türk Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1985, s. 1089-1090; A.

Bu sürecin Ortadoğu'ya ve Afrika'ya da paralel olarak yansıdığını söylemek mümkündür. Ortadoğu'da XIX. yüzyılda yoğun imar faaliyetlerinin sergilendiği İsrail'in Yafa kentindeki eserler ile Afrika'nın kilit bölgelerinden birisi olan Mısır'daki uygulamalar bunun en güzel göstergesi durumundadır.²

1. Mısır'daki Mimari Örnekler

1.1. Sultan I. Mahmut Sebil-Küttabı

Kahire'de Habbaniye Caddesi'nin başında yer alan yapı, bitişiğindeki medrese ile birlikte Sultan I. Mahmut'un adına Darüssade Ağası Beşir Ağa tarafından 1164/1750 yılında yaptırılmıştır. 1889 ve 1992 yıllarında onarılmış olan yapı, Mısır'daki ilk padişah eseri ve ilk yarım daire cepheli Sebil-Küttab olması açısından önemlidir. Düzgün kesme taştan inşa edilmiş yapı iki katlıdır ve katların her birine ayrı kapılardan ulaşılmaktadır. Kapıların yanında içerideki havuzdan beslenen birer çeşme yer almaktadır. Beyaz zemin üzerine mavi, yeşil ve kırmızı renkli narçiçeği ve bitki yaprağı-dalı motifli çini süslemeler ile kitabeler ve taş işlenmiş bitkisel tezyinata yer verilmiştir. Sebil-Küttab medresenin köşesinde yarım daire şekilli bir cepheye sahiptir. İki yandan birer mermer sütunla sınırlandırılan sebil cephesinde akant yapraklı ve ayçiçeği desenli bronz

---

Arel, 18. Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İstanbul, 1975; H. Ö. Barışta, İstanbul Çeşmeleri- Bereketzade Çeşmesi, İstanbul, 1989; a.mlf., İstanbul Çeşmeleri-Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi, Ankara, 1995; Y. Salman, İstiklal Caddesi XIX. Yüzyıl Cephe Bezemelerinin Üslup Analizi ve Bezeme Restorasyonu İçin Öneriler (İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1992; Thema Larousse, "XIX. Yüzyıl Mimari Arayışlar" Maddesi, C. 6, 1993-1994, s. 336; B. Bakır, "XVIII. Yüzyılda Türk Baroku Camiler", Osmanlı, C. 10, Ankara, 1999, s. 265-275; R. Arık, Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Ankara, 1976; a.mlf., "Batılılaşma Dönemi Anadolu Türk Mimarisine Bir Bakış", Osmanlı, C. 10, Ankara, 1999, s. 247-286; N. İ. Fırat, "XX. Yüzyıl Başlarında Görülen Osmanlı Mimarisi", Osmanlı, C. 10, Ankara, 1999, s. 287-297; Z. Çelik, Değişen İstanbul, İstanbul, 1996; T. Saner, 19. Yüzyıl İstanbul Mimarlığında Oryantalizm, İstanbul, 1998; M. Yavuz, 19. Yüzyıl Sonu 20. Yüzyıl Başlarında İstanbul'da Alman Mimarların Yaptıkları Mimari Eserler (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2001; a.mlf., "Osmanlı'da Alman Mimarlar ve Eserleri", Türkler, C. 15, Ankara, 2002, s. 400-411; a.mlf., "Mimar August Jasmund Hakkında Bilmediklerimiz" Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi, S. XIII-1, İzmir, 2004, s. 183-207; S. Mülâyim, "İkinci Meşrutiyetin Plastik Dili", Sanat Tarihi Araştırmaları Prof. Dr. Haşim Karpuz'a Armağan (Ed.: M. Denктаş-O. Eravşar), Konya, 2007, s. 281-293.

² Bu makalenin Mısır ile ilgili bölümü 3-7 Eylül 2007 tarihinde Budapeşte'de düzenlenen 13. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi'nde "Osmanlı Döneminde Batılılaşma Sürecinin Ortadoğu'ya ve Afrika'ya Yansıması: Mısır Örneği" başlıklı bildiri sunulmuştur.

parmaklıklı üç büyük açıklık vardır. Bunların altında maşrapaların konulduğu mermer tablalar ile onlara ulaşmak için daha altta iki yönlü basamaklar ve su tahliye delikleri mevcuttur. Üst bölümde bitkisel süslemeler, Sultan I. Mahmut'un tuğraları ve yazılar bulunan iki renkli taşlı cephe mukarnas dizisi ve bir ahşap saçakla son bulmaktadır. İkinci kattaki küttab cephesi de dört mermer sütuna dayanan beş yuvarlak kemerle dışarı açılmaktadır. Alt bölümünde ahşap tırabzanlar bulunan cephe bir ahşap saçakla nihayetlenmektedir (Foto: 1).

Sebil, bir tarafı üç yuvarlak kemerli açıklıkla dışarı açılan, duvarları mermer ve mavi, yeşil ve kırmızı renkli vazodan çıkan çiçek, narçiçeği, karanfil, lale vb. bitkisel desenli çinilerle süslenmiş dikdörtgen şekilli bir oda ile ona bitişik iki odadan meydana gelmektedir. Küttab katı da benzer bir düzenlemeye sahiptir. Ancak orada bir de tuvalete yer verilmiştir.³

1.2. İbrahim Bey el-Kebir Sebil-Küttabı (Kahire)

Kahire'de Davudiye Caddesi'nde bulunan yapı, İbrahim Bey el-Kebir tarafından 1167/1753–54 yılında inşa ettirilmiştir. Müstakil ve iki katlı olan yapının küttabı 1885'den önce yıkılmış, iç duvarlar 1891'de açıklıkları örülerek kapatılmış ve 1903'te iç mimaride bazı değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Düzgün kesme taştan yapılmış eser, yarım yuvarlak şekilli bir cepheye sahiptir. Cephede mermer sütunlara oturan basık kemerli üç niş içinde, basık kemerli üç açıklık vardır. Ancak günümüzde kapatılmış durumdadır. Kemer köşelerinde beyaz zemin üzerine mavi ve yeşil renkli bitkisel motifli çinilere yer verilmiştir. İki sıra mukarnasla nihayetlenen cephenin orijinal yapısı eski resimlerden tespit

---

³ R. H. el-Halife, *Fünunu'l-Kahirati fi'l-'Ahdî'l-'Osmani (1517-1800)*, Kahire, 1984, s. 49; C. Williams, *Islamic Monuments in Cairo*, Cairo, 1985, s. 149–150; O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 1986, s. 382; A. P. Mübarek, *el-Hitatu't-Tevfikıyyeti'l-Cedideti li-Mısra'l-Kahirati*, VI, Bulak, 1987, s. 180–181; *Fihrisü'l-Asari'l-İslamiyyeti bi-Medineti'l-Kahirati*, Kahire, 1951, s. 7; M. H. el-Hüseyni, *el-Esbiletü'l-'Osmaniyyeti bi-Medineti'l-Kahirati (1517–1800)*, Kahire, 1994, s. 232–247; A. A. Abdulhafız, *Osmanlı Döneminde İstanbul İle Kahire Arasında Mimari Etkileşimler (İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi)*, İstanbul, 1994, s. 101–108; A. A. Bayhan, *Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi)*, Van, 1997, s. 286-292; a.mlf., “Mısır'daki Yarım Daire Cepheli Sebil-Küttablar”, IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (24-27 Nisan 2000, Van, Yay. Haz.: Y. Sayan), Van, 2000, s. 95-96.

edilebilmektedir. Buna göre cephenin sol tarafında bir çeşme ile üstte beş sivri kemerli açıklıklı bir küttab yer almaktadır⁴ (Foto: 2)

1.3. Ahmet Hüseyin (Hüseyin Şüeybi) Sebil-Küttabı

Kahire’de Emirü’l-Cüyüş Caddesi’nde yer alan yapı, bitişiğindeki evle birlikte Hüseyin Şüeybi tarafından 1171/1757-58’de inşa ettirilmiştir. Günümüzde bir ailenin ikamet amacıyla ev olarak kullandığı Sebil-Küttab, iki katlı ve yarım daire cephelidir. Sebil bölümünde dört mermer gömme sütuna dayandırılan basık kemerli üç niş içerisinde, basık kemerli ve şemse motifli bronz parmaklıklılı üç açıklık vardır. Bunların önünde mukarnaslarla desteklenmiş mermer tablalar mevcuttur. İçte de bir mermer havuz kalmıştır. Dikdörtgen planlı sebil mekânından başka ona bitişik birisi tuvalet olarak kullanılan iki hücre daha bulunmaktadır. Küttabın cephe düzeni orijinal dokusunu kaybetmiş durumdadır⁵ (Foto: 3).

1.4. Sultan III. Mustafa Sebil-Küttabı

Kahire’de Seyide Zeynep Meydanı’nda bulunmakta olan Sebil-Küttab, 1172/1758 yılında Sultan III. Mustafa tarafından yaptırılmış olup, müstakil, iki katlı ve yarım daire cepheli bir yapı sergilemektedir. 1893 yılında onarım gören yapının biri sebile, diğeri küttaba geçit veren iki ayrı kapısı vardır. İki yandan mermer sütunlarla sınırlandırılan cephe bronz parmaklıklılı üç açıklığa sahiptir.

---

⁴ P. D’Avennes, Arab Art As Seen Through Monuments of Cairo, Paris, 1983, s. 135; R. H. el-Halife, Fünunu’l-Kahirati fi’l-‘Ahdi’l-‘Osmani (1517-1800), Kahire, 1984, s. 50; A. P. Mübarek, el-Hıttatu’t-Tevfikıyyeti’l-Cedideti li-Mısra’l-Kahirati, VI, Bulak, 1987, s. 169; Fihrisü’l-Asari’l-İslamiyyeti bi-Medineti’l-Kahirati, Kahire, 1951, s. 7; M. H. el-Hüseyini, el-Esbiletü’l-‘Osmaniyyeti bi-Medineti’l-Kahirati (1517-1800), Kahire, 1994, s. 248-250; A. A. Abdulhafız, Osmanlı Döneminde İstanbul İle Kahire Arasında Mimari Etkileşimler (İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1994, s. 109; A. A. Bayhan, Mısır’da Osmanlı Devri Mimarisi (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 293-294; a.mlf., “Mısır’daki Yarım Daire Cepheli Sebil-Küttablar”, IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (24-27 Nisan 2000, Van, Yay. Haz.: Y. Sayan), Van, 2000, s. 96.

⁵ E. Pauty, “Les Sabils-Kouttaps”, BIFAO, XXXVI, Le Caire, 1936, s. 25; Fihrisü’l-Asari’l-İslamiyyeti bi-Medineti’l-Kahirati, Kahire, 1951, s. 10; M. H. el-Hüseyini, el-Esbiletü’l-‘Osmaniyyeti bi-Medineti’l-Kahirati (1517-1800), Kahire, 1994, s. 273; A. A. Abdulhafız, Osmanlı Döneminde İstanbul İle Kahire Arasında Mimari Etkileşimler (İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1994, s. 119; A. A. Bayhan, Mısır’da Osmanlı Devri Mimarisi (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 295; a.mlf., “Mısır’daki Yarım Daire Cepheli Sebil-Küttablar”, IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (24-27 Nisan 2000, Van, Yay. Haz.: Y. Sayan), Van, 2000, s. 96.

Kemer boşluklarında bir madalyon içinde Sultan III. Mustafa'nın tuğrası, aralarda lale ve ayçiçeği desenli bitkisel süslemeler yer almaktadır. Yer yer beyaz ve siyah mermerlerle kaplanmış olan cephenin üst katında üç yuvarlak kemerle dışarı açılan küttab cephesi mevcuttur. Her iki kat da ahşap birer saçakla son bulmaktadır. İki katta dikdörtgen şekilli bir sebil ile bir küttab odası ve ona bitişik odalardan müteşekkil planlı yapının iç mekânında XVIII. yüzyıl Delft çinileriyle süslemeler dikkat çekmektedir⁶ (Foto: 4).

1.5. Rukiye Dudu Sebil-Küttabı

Kahire'de Suku's-Silah Caddesi'nde bulunan Sebil-Küttab, Rukiye Dudu adına, annesi Bedeviye Binti Şahin tarafından 1174/1761 yılında yaptırılmıştır. Kireç taşından müstakil olarak inşa edilen Sebil-Küttab, günümüzde metruk durumdadır. Yarım daire şekilli cephenin alt bölümünde basık kemerli ve bronz parmaklıklı üç açıklık, üst kısmında ise at nalı kemerli dört açıklık vardır. Sebil cephesinde kemer aralarında beyaz zemin üzerine mavi ve yeşil renkli bitkisel motifli çinilere yer verilmiştir. Ayrıca cephenin sağ tarafında iki kemerli çeşme mevcuttur. Sebilin içinde güneydoğu yönünde bir mihraba yer verilmesi sebebiyle aynı zamanda yapının mescit olarak kullanıldığını düşündürmektedir⁷ (Foto: 5).

---

⁶ R. H. el-Halife, *Fünunu'l-Kahirati fi'l-'Ahdî'l-'Osmani (1517-1800)*, Kahire, 1984, s. 52-53; C. Williams, *Islamic Monuments in Cairo*, Cairo, 1985, s. 153; A. P. Mübarek, *el-Hitatu't-Tevfikıyyeti'l-Cedideti li-Mısra'l-Kahirati*, VI, Bulak, 1987, s. 182; M. H. el-Hüseyni, *el-Esbiletü'l-'Osmaniyyeti bi-Medineti'l-Kahirati (1517-1800)*, Kahire, 1994, s. 255; O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 1986, s. 389; A. A. Abdulhafız, *Osmanlı Döneminde İstanbul İle Kahire Arasında Mimari Etkileşimler (İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi)*, İstanbul, 1994, s. 111-113; A. A. Bayhan, *Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi)*, Van, 1997, s. 296-300; a.mlf., "Mısır'daki Yarım Daire Cephe Sebil-Küttablar", IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (24-27 Nisan 2000, Van, Yay. Haz.: Y. Sayan), Van, 2000, s. 96.

⁷ *Fihrisü'l-Asari'l-İslamiyyeti bi-Medineti'l-Kahirati*, Kahire, 1951, s. 7; C. Williams, *Islamic Monuments in Cairo*, Cairo, 1985, s. 94; M. H. el-Hüseyni, *el-Esbiletü'l-'Osmaniyyeti bi-Medineti'l-Kahirati (1517-1800)*, Kahire, 1994, s. 258; A. A. Abdulhafız, *Osmanlı Döneminde İstanbul İle Kahire Arasında Mimari Etkileşimler (İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi)*, İstanbul, 1994, s. 115-116; A. A. Bayhan, *Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi)*, Van, 1997, s. 301-304; a.mlf., "Mısır'daki Yarım Daire Cephe Sebil-Küttablar", IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (24-27 Nisan 2000, Van, Yay. Haz.: Y. Sayan), Van, 2000, s. 96-97.

1.6. İbrahim Bey el-Kebir Sebil-Kütütabı (Tanta)

Sebil-Kütütab, aslında İbrahim Bey el-Kebir tarafından 1182 / 1768 yılında Tanta'daki Ahmet Bedevî Camii'nin karşısında inşa olunmuştur. Ancak 1961 yılında Tanta Şehir Meclisi'nin el-Sikketü'l-Cedide Caddesi'ni genişletme kararı üzerine, Tanta'nın Kahire tarafındaki şehir girişinde, yolun ortasındaki Açık Hava Müzesi'ne nakledilmiştir. Nakil sonrası sebilin ikinci katı yapılmamıştır. Müstakil olarak inşa edilmiş olan yapı, düzgün kesme taştandır. Cepheleri genel durumuyla orijinal düzenlemeyi hala muhafaza ediyor ise de bazı değişiklikler yapılmıştır. Girişin solunda bir mukarnas dizisiyle nihayetlenen bir dikdörtgen çerçeve içinde sivri kemerli çeşme ile silmelerle belirlenmiş alınlığı dikkat çekmektedir. Üzerinde kare çerçeve içinde dörtlü düğümlü daire motifli geometrik geçmelerden müteşekkil bir süsleme ile bir dikdörtgen pencere yer almaktadır. Bunun solunda yarım daire şeklinde dışarıya yansıyan sebil cephesi mevcuttur. Cephe dört tane gömme, yuvarlak mermer sütuna oturan basık kemerler içinde yine basık kemerli üç açıklık ile hareketlendirilmiştir. Bunlar bronz parmaklıklıdır. Önlerinde altı sıra mukarnas dizisine oturan meşrubat koymak için bir tabla bulunmaktadır. Sütunlara oturduğu düzgün olmayan kemerler geometrik geçmelerle çevrelenmiştir. Cephenin sonunda sivri kemerli ve üzeri üçlü yaprak motifli dandanlı bir kapı yer almaktadır. Cephe sonradan yapılmış yuvarlak şekilli bir ahşap saçakla son bulmaktadır. İkinci katta ise sebilin cephe formuna uygun olarak düzenlenmiş yine iki serbest yuvarlak mermer sütuna oturan üç yuvarlak kemerli kütütab cephesinin varlığını Mısır Eski Eserler Kurumu'ndaki çiziminden anlıyoruz. Bunların aralarında ahşap direklere oturan kemerler ve trabzanlar mevcuttu. Cephe bir ahşap saçakla bitmekteydi. Giriş, cephenin sağ ucunda günümüzdeki haliyle üzerinde iki mermer sütunceye oturan bir dikdörtgen penceresi olan düz atkı taşlı bir kapıdan ibarettir. Eskiden üç dilimli kemer içinde yer almaktaydı. 1.20 m genişliğinde ve 0.70 m derinliğindeki kapı ile "L" şeklindeki giriş holüne geçilmektedir. Girişin karşısındaki iki kapı ile sebilin bitişiğinde yer alan ancak şekli pek düzgün olmayan hücreye geçilmektedir. Dehlizin sonundaki 1.15 m genişliğinde, 0.65 m derinliğindeki kapı ile sebile ulaşılmaktadır. İç mekânda buranın da planı tam bir düzen içinde değildir. Girişin bulunduğu duvar 3.86 m uzunluğunda olup kapının sağındaki 0.70 m.lik kapı ile dışarıdaki çeşmenin havuzunu barındıran 1.50x1.23 m ölçülerindeki yaklaşık kare planlı küçük bir hücreye varılmaktadır. Diğer duvarı 3.67 m.dir. Yuvarlak cephenin de çapı 6.40 m.dir. Açıklıklardan ortadaki 2.30, yanlardakiler 1.95 m olup 0.80 m.lik derinliğe sahiptirler. Zemin taş döşemelidir. Sebilin bitişiğindeki oda kütüphane olarak kullanılmaktadır. Bu mimarisiyle Osmanlı devrinde İstanbul'da

ve Kahire’de inşa edilen yarım yuvarlak cepheli sebillerle büyük bir benzerlik içerisindedir⁸ (Foto: 6).

1.7. Nefise Beyza Sebil-Küttabı

Kahire’de Bab-1 Züveyle’nin içerisinde yer alan Sebil-Küttab, bir hana bitişik olarak Nefise Beyza tarafından 1211/1796 yılında yaptırılmıştır. 1952 yılında onarılmış olan yapı, 1996’da da Amerikalılar tarafından yeniden restore edilmiştir. Yarım daire şekilli cephenin alt kısmında üç yuvarlak kemerli ve bronz parmaklıklı, üst katta ise üç at nalı kemerli açıklık vardır. Sol tarafında bir de çeşme bulunan cephede geometrik ve bitkisel süslemeler mevcuttur. İç mekân altta bir giriş dehlizi ile sebilhaneden, üstte bir küttab ile ona bitişik bir müeddib odasından meydana gelmektedir⁹ (Foto: 7).

1.8. Çavuş Ali Kethüda (Canpolat) Sebil-Küttabı

Kahire’de Derbu’l-Hacar Caddesi’nde bulunan Sebil-Küttab, kitabesine göre Çavuş Ali Kethüda tarafından 1212/1797–98 tarihinde, aynı adla anılan camiye bitişik olarak inşa ettirilmiş olup, iki katlı ve yarım daire cephelidir. 1992 depreminde zarar gördüğünden son yıllarda restore edilmiş olan yapının ahşap saçakla ikiye ayrılan cephesinde, altta basık kemerli üç açıklık etrafında lale, karanfil vb. desenli çini levhalara yer verilmiştir. Küttabın üç açıklığı günümüzde pencereye dönüştürülmüş durumdadır. İç mekân bir sebilhane ve küttab ile onlara

---

⁸ S. M. Muhammed, *Mesâcidü Mısır ve Evliyâ’uhâ’s-sâlihün*, C. II, Kahire, 1976, s. 304; A. A. Bayhan, *Mısır’da Osmanlı Devri Mimarisi* (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 307; a.mlf., “Mısır’daki Yarım Daire Cepheli Sebil-Küttablar”, IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (24-27 Nisan 2000, Van, Yay. Haz.: Y. Sayan), Van, 2000, s. 97.

⁹ Fihrisü’l-Asari’l-İslamiyyeti bi-Medineti’l-Kahirati, Kahire, 1951, s. 8; C. Williams, *Islamic Monuments in Cairo*, Cairo, 1985, s. 159; A. P. Mübarek, *el-Hıttatü’t-Tevfikıyyeti’l-Cedideti li-Mısra’l-Kahirati*, VI, Bulak, 1987, s. 184; M. H. el-Hüseyni, *el-Esbiletü’l-‘Osmaniyyeti bi-Medineti’l-Kahirati (1517–1800)*, Kahire, 1994, s. 280–281; A. A. Abdulhafız, *Osmanlı Döneminde İstanbul İle Kahire Arasında Mimari Etkileşimler* (İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1994, s. 121; A. A. Bayhan, *Mısır’da Osmanlı Devri Mimarisi* (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 316-317; a.mlf., “Mısır’daki Yarım Daire Cepheli Sebil-Küttablar”, IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (24-27 Nisan 2000, Van, Yay. Haz.: Y. Sayan), Van, 2000, s. 97.

bitişik oda ve giriş dehlizinden ibarettir. Sebilin içinde dışarıdaki çeşmeye su sağlayan bir mermer havuz yer almaktadır¹⁰ (Foto: 8).

1.9. Tosun Paşa Sebil-Kütüğü

Kahire’de Akkadîn Caddesi’nde bulunmakta olan yapı, kitabelerine göre Tosun Paşa adına Mehmet Ali Paşa tarafından 1236/1821 yılında yaptırılmıştır. Müstakil olarak inşa edilmiş olan yapının sebil kısmı tek katlı, diğer bölümleri iki katlıdır. 1992 depreminde zarar gören eserin o zamana kadar, mahalle mektebi olarak sürdürdüğü faaliyetine son verilmiştir. Restore için sırasını beklemektedir. Beden duvarları altta kesme taş üstte tuğladandır.

Kuzeybatı cephesi Akkadın Caddesi’ne bakmaktadır. Yarım daire biçimli kuzey köşesi, sebilin cephesini teşkil etmektedir. Beş adet yuvarlak kemerli açıklık vardır. Bunlar madalyon ve gırlantlı pirinç parmaklıklıdır. Açıklıkların aralarında mermer plasterlere yer verilmiştir. Hemen üzerinde ayrı ayrı kartuşlar içine yerleştirilmiş ikili dize halinde üçer satırlık kitabeler mevcuttur. Daha üstte ise perde motifli yuvarlak kemerler içinde kabartma halinde süslemelere yer verilmiştir. Ortada burmalı çerçeveli madalyonlardan birinde “Mâşâe’l-lâh” yazısı, diğer beşinde Sultan II. Mahmut’un tuğrası bulunmaktadır. Bunların çevresini akant yaprakları süslemektedir. Bu cephe tamamıyla mermerle kaplanmıştır. Cephenin formuna uygun olarak uzanan saçak ahşaptır. Plasterlerin üzerinde bitki yaprağı ve dalı ile süslenmiş bir başlık aralara ise gemi dümeni motifleri yerleştirilmiştir. Cephede plasterlerin üzerinde vazodan çıkan çiçek motifleri işlenmiştir. Cephenin batı tarafında ise sebilin bitişiğindeki odanın cepheye açılan yuvarlak kemerli iki penceresi altta, üstte de dikdörtgen şekilli mektep penceresi açılmıştır.

Kuzeydoğu cephesi, Hâretü’r-Rûm Caddesi’ne bakmaktadır. Ortada yuvarlak kemerli bir yüzeysel niş içinde, yuvarlak kemerli giriş kapısı vardır. Üzerinde dikdörtgen çerçeve içinde üç satırlık kitabe ile üç sıra mukarnas yuvasından oluşan yuvarlak kemerli kavsara yer almaktadır. Taç kapının sağında

¹⁰ Fihrisü’l-Asari’l-İslamiyyeti bi-Medineti’l-Kahirati, Kahire, 1951, s. 8; R. H. el-Halife, Fünunu’l-Kahirati fi’l-‘Ahdî’l-‘Osmani (1517-1800), Kahire, 1984, s. 48-49; A. P. Mübarek, el-Hitatu’t-Tevfikıyyeti’l-Cedideti li-Mısra’l-Kahirati, III, Bulak, 1983, s. 327; M. H. el-Hüseyni, el-Esbiletü’l-‘Osmaniyyeti bi-Medineti’l-Kahirati (1517-1800), Kahire, 1994, s. 283; A. A. Bayhan, Mısır’da Osmanlı Devri Mimarisi (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 315-319; a.mlf., “Mısır’daki Yarım Daire Cephe Sebil-Kütüğü”, IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (24-27 Nisan 2000, Van, Yay. Haz.: Y. Sayan), Van, 2000, s. 97.

iki, solunda ikisi açık biri kör üç yuvarlak kemerli pencereler de yuvarlak kemerli ve yüzeyden taşıntı yapan kavsaralara sahiptir. Giriş kapısının ve sebile bitişik odanın üzerine denk gelen odalara ait dikdörtgen şekilli ve ahşap kepenkli üç adet pencere üst katı meydana getirmektedir. Küttabın güneydoğu yönünde avluya açılan pencerelerle aydınlatıldığı anlaşılmaktadır.

Sebilin içi, 2.20 m genişliğinde, 0.45 m derinliğindeki taçkapıdan yapının güneydoğu tarafını işgal eden avluya ulaşmaktadır. 10.73x17.72 m ölçülerindeki avlunun kuzeybatı kenarında üç kare ayakla taşınan dört kemerli revak bulunmaktadır. Şu anda kuzeydoğu ve güneybatı yönlerinde ahşap konstruksiyonla çevrilmiş birer oda yapılmıştır. Kuzeybatı yönden 1.12 m genişliğinde ve 0.90 m derinliğinde bir kapı ile sebilin önündeki odaya girilir. Dikdörtgen şekilli odanın, giriş kapısının iki yanında (içten sağdaki 1.75, soldaki 1.08; dıştan 0.93 m) dışarı doğru daralan iki, kuzeydoğu yönde 1.10 m genişliğinde ve 0.90 m derinliğinde iki pencere açılmıştır. Tavanı ahşaptan olup, sadedir. Buradan 1.30 m genişliğindeki kapı ile sebil hücreğine geçilmektedir. Güneydoğu duvarı 6.85 m, güneybatı kenarı 6.50 m uzunluğunda olup üç tane dolap nişi içermektedir. Sebilin kuzey kenarı yuvarlak formlu olup beş tane (sağdan itibaren 1.16; 1.58; 1.60; 1.56; 1.16 m ölçülerinde) yuvarlak kemerli ve pirinç parmaklıklı açıklık vardır. Derinlikleri ortalama 0.75 m.dir. Her birisinin önünde birer tane mermer havuz mevcuttur. Bu odanın tavanı ahşap bir kubbe örtüsünden ibaret olup ortasında bir madalyon, onu kuşatan dalgalı ikinci bir madalyon ile bunların çevresinde bir saksıdan çıkan çiçek motifleri Rokoko tarzında, beyaz zemin üzerine yeşil, kahverengi ve sarı renklerle işlenmiştir.

Sebilin batı tarafında şekli tam düzgün olmayan yaklaşık kare planlı bir oda daha mevcuttur. Güneybatı duvarı 4.67; güneydoğu duvarı 4.45 m; iki pencere ile dışarı açılan kuzeybatı duvarı 4.82 m.dir. Kuzey köşesi kavisli bir duvarla kapıya bitleştirilmiştir.

Avludan ayrıca sebilin bitişiğindeki tuvaletlere ve batı köşedeki merdivenle de ikinci kattaki mektebe geçilmektedir. 36 basamaktan oluşan merdivenden “L” biçimli bir hole girilir. Hemen sağda revakın üzerindeki dikdörtgen şekilli oda var. Burası güneydoğudaki beş pencere ile aydınlatılmaktadır. Holü dönünce sağdaki oda Haretü’r-Rum Caddesi’ne bakan üç dikdörtgen pencere ve tavanındaki fenerle aydınlatılmıştır. Holün sonunda, karşıda ise caddeye üç dikdörtgen pencere ile

açılan bir oda daha vardır. Mektebin duvarları çatlak, tavanları dökülmüş vaziyettedir¹¹ (Foto: 9).

1.10. İsmail Paşa Sebil-Kütüba

Kahire’de Nahnâsin Caddesi’nde, Nasır Muhammed Kalavun Medrese ve Türbesi’nin karşısında bulunan Sebil-Kütüba, kitabelerine göre Mehmet Ali Paşa tarafından oğlu İsmail Paşa adına 1244/1828 yılında inşa ettirilmiştir. Batı ucundaki çeşme ise 1246/1830 senesinde yapılmıştır. Yapı modern tarzda bir mektep ile içerisindeki bir odayı işgal eden sebilden ibarettir. Müstakil ve iki katlıdır. 1995–96 yıllarında Vakıflar Bakanlığı tarafından restore edilmiştir. Duvarlar taşandır. Üzeri sıvanmıştır.

Güneybatı cephenin alt katında yapıları orijinallikten çok uzak beş adet dükkân yer almaktadır. İkinci katında da ahşap kepenkli beş dikdörtgen pencereye yer verilmiştir.

Kuzeybatı cephenin batı ucunda çeşme vardır. İçinde kitabenin yer aldığı yuvarlak kemerli kavsara altında dikdörtgen çerçeveli çeşme ve yalağı şu anda yolun yükseltilmesi sebebiyle doldurularak kapatılmıştır. Kemer köşelerinde solda hilal, sağda yıldız verilerek Osmanlının sembolü ay yıldız motifi oluşturulmuştur. Çeşme mermerdendir. Yanında bir yuvarlak kemer alınlıklı dükkân açılmıştır. Biri kör dört yuvarlak kemer altında dikdörtgen formlu ve parmaklıklı pencereden sonra dairevi şekilde dışarı taşan mermer kaplamalı sebil cephesi gelmektedir. Üç basamakla çıkılan cephenin alt bölümünde plasterler arasında dikdörtgen ile ortada bir baklava dilimi motifi işlenmiştir. Bunun üzerine cepheyi boydan boya kat eden meşrubat kâsesini koymak için mermer levha yer almaktadır. Üzerinde mermer plasterler arasında altları bir dizi kemer formlu, çeşitli ebatlarda madalyonlar ile aralarından geçirilen çubuklardan oluşan ve kemer içinde “S” şekilli olan parmaklıklı yuvarlak kemerli dört açıklık mevcuttur. Bunların köşeleri akant yapraklarıyla tezyin edilmiştir. Hemen üstte lacivert zemin üzerine altın sarısı renklerle kitabeler vardır. Daha üstte yine plasterlere dayanan yuvarlak kemer içinde altta birer madalyon bulunmaktadır. Lacivert zemin üzerine altın sarısı

---

¹¹ Fihrisü’l-Asari’l-İslamiyyeti bi-Medineti’l-Kahirati, Kahire, 1951, s. 8; A. P. Mübarek, el-Hıta’u’t-Tevfikıyyeti’l-Cedideti li-Mısra’l-Kahirati, II, Bulak, 1982, s. 121-123; a.mlf., el-Hıta’u’t-Tevfikıyyeti’l-Cedideti li-Mısra’l-Kahirati, VI, Bulak, 1987, s. 175; C. Williams, Islamic Monuments in Cairo, Cairo, 1985, s. 160; M. Akkuş, “Kahire’deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler”, Vakıflar Dergisi, S. XXII, Ankara, 1991, s. 392-393; A. A. Bayhan, Mısır’da Osmanlı Devri Mimarisi (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 320-323.

renklerle ortadakilerde “Mâşâe’l-lâh” ibaresi ile yanlardakilerde ise II. Mahmud’un tuğrası yer almaktadır. Madalyonların iki yanında ve plasterler üzerinde akant yaprakları ile üzerinde vazodan çıkan iri yapraklı bitki motifleri Barok-Rokoko tarzında işlenmiştir. Köşeliklerde de aynı süslemeler mevcuttur. Ahşap saçak ise yine lacivert, altın sarısı ve kahverengi renkli gemi dümeni ve bitkisel dekorlara sahiptir. Üzerinde de korkuluk dolanmaktadır. Sebilden sonra iki dikdörtgen şekilli pencere ile yuvarlak kemerli bir niş altında düz atkı taşlı kapı ve iki yanında birer yuvarlak kemerli kör niş bulunmaktadır. İkinci katta da dikdörtgen şekilli pencereler açılmıştır.

Taç kapıdan avluya kadar uzana bir dehlize girilir. Bunun sağındaki dört basamakla sebilin kuzeydoğusuna bitişik kare planlı hücreye ulaşılmaktadır. Bu odanın güneybatı duvarında sebile geçit veren düz atkı taşlı bir kapı ile bir pencere vardır. 1.30 m genişliğindeki bu kapı ile 7.55x7.02 m ölçülerinde kareye yakın bir plan gösteren sebile girilir. Güneydoğu duvarında ortada 1.52 m genişliğindeki bir kapı ile onun iki yanında 1.50 m genişliğinde ve 1.00 m derinliğinde birer pencere açılmıştır. Kuzeybatı duvarı ise kavisli bir şekilde dışarı taşırılmış dört yuvarlak kemerli açıklık (sağdan itibaren 1.56; 1.21; 1.27; 1.46 m genişliğinde ve ortalama 50 cm derinliğinde) vardır. Önlerinde birer tekne şeklinde mermer havuzları bulunmaktadır. Üzerini de ahşaptan oval bir kubbe örtmektedir. Kandil motifleriyle süslüdür. Sebilin güneybatı tarafında da bir dikdörtgen hücre daha vardır. Bu odanın sebil duvarında bir, cadde duvarında üç dikdörtgen şekilli pencere mevcuttur. Merdivenle çıkılan ikinci kat çok harap vaziyettedir. Tavanlar göçük vaziyettedir¹² (Foto: 10).

1.11. Erzincanlı Hasan Ağa Sebil-Küttabı

Kahire’de Ahmet Mahir Caddesi’nde bulunan yapı, Erzincanlı Hasan Ağa tarafından 1246/1830 yılında inşa ettirilmiştir. Müstakil olan yapı iki katlıdır. Ancak üstteki küttab günümüze ulaşmamıştır. Metruk vaziyetteki yapının cephesi dış bükey şekilde yarım daire formudur. Çok dilimli kemerli yüzeyssel nişler içinde basık kemerli ve bronz parmaklıklı üç açıklık bulunan cephe bir ahşap saçakla son bulmaktadır. Cephenin sol tarafındaki kapıdan bir dehlize, oradan da güneybatı

---

¹² Fihrisü’l-Asari’l-İslamiyyeti bi-Medineti’l-Kahirati, Kahire, 1951, s. 8; A. P. Mübarek, el-Hıtatü’t-Tevfikıyyeti’l-Cedideti li-Mısra’l-Kahirati, II, Bulak, 1982, s. 90; C. Williams, Islamic Monuments in Cairo, Cairo, 1985, s. 188; M. Akkuş, “Kahire’deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler”, Vakıflar Dergisi, S. XXII, Ankara, 1991, s. 393–394; A. A. Bayhan, Mısır’da Osmanlı Devri Mimarisi (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 324–326.

duvarı hafif dışarıya kavisli, dikdörtgen şekilli sebilhaneye ulaşılmaktadır¹³ (Foto: 11).

1.12. Silahtar Süleyman Ağa Sebil-Kütüba

Kahire’de Muiz Li-Dini’l-lâh Caddesi’nde bulunan yapı, kitabesine göre Silahtar Süleyman Ağa tarafından 1253/1837 yılında inşa ettirilmiştir. Aynı adla anılan caminin bitişiğindeki yapı alttaki sarnıç ile üstteki sebil ve kütütabdan oluşmaktadır. Günümüzde Eğitim Bakanlığı’nın deposu olarak kullanılmaktadır. Düzgün kesme taş duvarları mermerle kaplanmıştır.

Güneybatı cephesi Silahtar Sokağı’na bakmaktadır. Sokağın başında yuvarlak kemerli bir kapı mevcuttur. Bu cephe ikisi sebile, biri de bitişihteki odaya ait olmak üzere demir parmaklıklı üç dikdörtgen pencereye sahiptir.

Kuzeybatı cephesi yine aynı sokağa bakmaktadır. Burada ise tek dikdörtgen şekilli, demir parmaklıklı pencere bulunmaktadır.

Güneydoğu cephesi yapının asıl cephesini teşkil etmekte olup tamamıyla mermer kaplamadır. İki taraflı dört basamakla sebil seviyesine ulaşılır. Güney uçta bir mermer çeşme yer almaktadır. Dalgalı ve kademeli kemerli bir niş içinde iki musluğu var. Üzerinde bir gırlant motif ile içerisinde “inne haza hüve’l-fevzü’l-azim” ibaresi olan daire bir saksı, üzerinde de ondan çıkan bir bitki süslemesine yer verilmiştir. Bunlar dilimlerden oluşan bir yuvarlak kemer içerisine alınmıştır. İki yandan da akant başlıklı mermer sütunlarla sınırlandırılmıştır. Doğusunda dışarıya yarım yuvarlak şekilde taşırılmış sebil cephesi yer almaktadır. Yine akant başlıklı mermer sütunların böldüğü aralarda dilimlerden oluşan yuvarlak kemerli dört tane açıklık mevcuttur. Açıklıklar bitki yapraklarının ters ve düz yerleştirilmesiyle meydana gelen ve üzerinde “Akâr Mâşâe’l-lâh” yazısını taşıyan bronz parmaklıklarla kapatılmıştır. Altlarında da mermer tablaları vardır. Üstte sütunlar plaster şeklinde saçağa kadar devam ettirilerek kitabelikler ile Rokoko tarzı geniş yapraklı bitki desenli bölümler oluşturulmuştur. Plasterler üzerinde de vazodan

¹³ Fihrisü’l-Asari’l-İslamiyyeti bi-Medineti’l-Kahirati, Kahire, 1951, s. 9; A. P. Mübarek, el-Hıtatü’t-Tevfikıyyeti’l-Cedideti li-Mısra’l-Kahirati, III, Bulak, 1983, s. 205; a.mlf., el-Hıtatü’t-Tevfikıyyeti’l-Cedideti li-Mısra’l-Kahirati, VI, Bulak, 1987, s. 170-171; C. Williams, Islamic Monuments in Cairo, Cairo, 1985, s. 155; M. Akkuş, “Kahire’deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler”, Vakıflar Dergisi, S. XXII, Ankara, 1991, s. 393-394; A. A. Bayhan, Mısır’da Osmanlı Devri Mimarisi (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 327-328; a.mlf., “Mısır’daki Yarım Daire Cepheli Sebil-Kütütablar”, IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (24-27 Nisan 2000, Van, Yay. Haz.: Y. Sayan), Van, 2000, s. 97-98.

çıkan bitki ve daire içinde gülbezek süslemelerine yer verilmiştir. Cephe plasterlere denk delen atkılar ile aradaki bölmelerden ibaret olan ahşap saçakla nihayetlenmektedir. Atkılar üzerinde uzun baklava dilimi içinde bitki süslemesi, aralarda ise kare çerçeve içinde kenarların ortasından ve köşelerden gelen kolların bir yuvarlak içinde birleştirilmesiyle oluşan bir motifin zemininin bitki dalı ve yapraklarıyla doldurulmasıyla elde edilen tezyinat vardır.

Kapıdan “L” şeklinde bir dehlize girilir. Hemen soldan yedi basamakla kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan dikdörtgen bir dehlize çıkılır. Bunun güneybatısındaki bir kapı ile her iki tarafında sebil ve küttabın odaları bulunan koridora ulaşılır. Koridorun sağında ortadaki giriş holünden açılan bir kapı ile varılan dikdörtgen şekilli bir oda vardır. Burası güneydoğusunda iki ve kuzeydoğusunda bir olmak üzere üç pencereye sahiptir. Koridorun sonunda da güneybatı, kuzeybatı ve kuzeydoğu kenarlarında birer dikdörtgen pencere açılan dikdörtgen planlı bir oda sebile bitişik olarak yer almaktadır. Koridorun solunda güneydoğu duvarında dört, kuzeybatıda iki pencere ile aydınlatılan dikdörtgen oda mevcuttur. Güney köşede ise yine dikdörtgen planlı sebil hücresi yer almaktadır. Güneybatı duvarında iki dikdörtgen pencere ile yarım yuvarlak olarak dışarı taşırılan güneydoğu cephede dört yuvarlak kemerli açıklık açılmıştır. Güney köşesinde sarnıç deliği vardır. Taban ve tavan ahşaptandır. Tavanda koyu sarı renkli konturlarla bitki desenleri işlenmiştir.

Dehlizin sonundaki kapıdan, sarnıca inen taş merdivene geçilmektedir. Sarnıç düzgün kesme taştan kalın kare ayakların taşıdığı yuvarlak kemerlere oturan on iki kubbeyle örtülü on iki bölümden oluşmaktadır. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda bir dikdörtgenden ibarettir. Duvarları sıvalıdır. Güney köşede tavanında sebile su çekmek için yuvarlak bir delik bulunmaktadır¹⁴ (Foto: 12).

1.13. Ümm-ü Abbas Paşa Sebil-Küttabı

Kahire’de el-Salibe Caddesi’nde bulunan yapı, kitabesine göre I. Abbas Hilmi Paşa’nın annesi tarafından 1284/1867 yılında inşa ettirilmiştir. Son yıllarda Mısır Eski Eserler Kurumu’nca restore edilmiştir. Sebil ve mektep olarak inşa

---

¹⁴ Fihrisü’l-Asari’l-İslamiyyeti bi-Medineti’l-Kahirati, Kahire, 1951, s. 8; A. P. Mübarek, el-Hıtatü’t-Tevfikıyyeti’l-Cedideti li-Mısra’l-Kahirati, III, Bulak, 1983, s. 131–134; C. Williams, Islamic Monuments in Cairo, Cairo, 1985, s. 202; M. Akkuş, “Kahire’deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler”, Vakıflar Dergisi, S. XXII, Ankara, 1991, s. 394; E. M. Ferğali, el-Delilü’l-Mucez li-Ehemmi’l-Asari’l-İslamiyyeti ve’l-Kıbtıyyeti fî’l-Kahirati, Kahire, 1991, s. 219; A. A. Bayhan, Mısır’da Osmanlı Devri Mimarisini (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 329–331.

edilmiş yapı sağlam bir mimariye sahiptir. Tipik başkent tarzını yansıtmaması bakımından ilgi çekicidir. Duvarlar dıştan mermerle kaplanmış, içten sıvanmıştır.

Güneybatı cephesi Saliba Caddesi'ne bakmaktadır. Batı köşede yapının arkasındaki okulun bahçesine açılan yuvarlak kemerli bir giriş kapısı mevcuttur. Onun sağında üç köşeli olarak dışarıya taşırılmış ve her yüzeyinde birisi kapı, diğer ikisi pencere olmak üzere üç yuvarlak kemerli açıklık mevcuttur. Pencereleer bronz parmaklıklıdır. Ortadaki açıklığın üzerinde sayıları Roman rakamlarıyla verilmiş, akrebi ve yelkovanı düşük yuvarlak bir saat bulunmaktadır. Köşeler gömme sütunlarla yumuşatılmıştır. Üzerini küçük bir kubbe örtmektedir. Cephenin ortasında kare şekilli gömme sütunlarla bölünmüş aralarda, ortada daha geniş olarak kapı, iki yanda birer, parmaklıklılı pencere de yuvarlak kemerlidir. Bunların üzerinde bronzdan çiçek motifli parmaklıklılı iki yuvarlak pencereye yer verilmiştir. Güney köşeyi asıl sebil yapısı işgal etmektedir. Sekizgen gövdenin beş kenarı dışarıya yansıtılmıştır. Her bir yüzeyde üçlü sütun demetlerine oturan yuvarlak kemerli çerçeve içinde, yuvarlak kemerli açıklıklar bulunmaktadır. Bunlar çiçek desenli daire motifleriyle çevrilmiş, bir vazodan çıkan bitki dalı ve yapraklı bronz parmaklıklılıdır. Açıklıkların altında birer mermer tabla mevcuttur. Kemer köşelikleri, sütun başlıkları, kemer içlerindeki dairelerin çevrelerinin akant bitki kıvrımları ile süslendiği görülmektedir. Cephe, üstte bir dış sırası üzerindeki silmeler ve sekizgen biçimli saçakla nihayetlenmektedir. Saçakta da aynı tarzda tezyinatla süslemeye gidildiği anlaşılmaktadır. Bunların hepsi Rokoko tarzının özelliklerini yansıtmaktadır. Yapıyı kasnaksız bir kubbe örtmektedir. Güneydoğu cephe de düzenleme itibarıyla diğer cephenin tekrarı niteliğindedir.

Güneydoğu yönünde doğu uçtaki üç kenarıyla dışarı taşırılmış bölüme 1.18 m genişliğinde bir kapı ile girilir. Cephe içeriye yine üç kenarlı olarak (2.80 m) yansıtılırken, diğer taraf yarım yuvarlak olup içinde küçük yarım yuvarlak biçiminde bir nişe yer verilmiştir. 1.75 m genişliğindeki kapı ile sebile girilir. Kapının iki yanında 1.10 m genişliğinde, 0.45 m derinliğinde birer pencere açılmıştır. Giriş holü "L" şeklindedir. Soldan devam edince 1.78 m genişliğindeki bir kapı ile sebile bitişik 12x9.05 m ölçülerindeki dikdörtgen şekilli odaya ulaşılmaktadır. Kuzeybatı kenarında 1.25 m genişliğinde üç tane dikdörtgen şekilli pencere açılırken, kuzeydoğu kenarın ortasında bitişikteki odaya açılan 1.50 m genişliğindeki kapı ile güneybatı kenarda ortada 1.80 m genişliğe ve 0.90 m derinliğe sahip kapı, onun iki yanında 1.10 m genişliğinde iki pencereye yer verildiği görülmektedir. Güneydoğudan da 1.70 m genişliğindeki kapı ile her bir kenarı 2.75 m olan sekizgen şekilli sebil hücreğine geçilmektedir. Kenarlardan

girişin iki yanındakiler sağır bırakılırken kalan beşi de yuvarlak kemerli açıklıklara sahiptir. Holün diğer kolunun sonundaki kapıdan da 6.90x9.30 m ölçülerinde bir dikdörtgen odaya girilir. Kuzeybatı duvarında 1.25 m genişliğinde üç adet penceresi vardır. Holün ortasında 7.00x7.20 m.lik yaklaşık kare planlı bir odaya daha girilmektedir. Holün bu kolundaki bir merdivenle de ikinci kata çıkılmaktadır. İç mimari yenilenmiş, duvarlar sıvanmıştır¹⁵ (Foto: 13).

1.14. Ahmet Rıfat Paşa Sebil-Küttabı

Kahire’de Seyyidina’l-Hüseyin Caddesi’nde bulunan yapı, kitabelerine göre Ahmet Rıfat Paşa tarafından annesi için 1281/1864 yılında yaptırılmış olup, Mısır Eski Eserler Kurumu’na yakın tarihte restore edilmiştir ve iki katlı, müstakil bir eserdir. İç bükey yarım daire şekilli sebil cephesinde sivri kemerli ve bitkisel desenli, bronz parmaklıklı üç açıklık, Kur’an-ı Kerim’den ayetler, kemer köşelikleri ile boşluklarda Rokoko tarzında akant kıvrımları vardır. Üstte yedi ahşap direk taşıyan üç dilimli kemerle dışarı açılan balkon şeklinde küttab cephesi mevcuttur. İç mekânda sebil ve küttab aynı ölçülerde ve şekildedir¹⁶ (Foto: 14).

1.15. Mustafa Fazıl Paşa Sebil-Küttabı

Kitabelerine göre Mustafa Fazıl Paşa’nın annesi Ülfet Hanım tarafından 1280/1863 yılında, Kahire’de Baştak Caddesi’ndeki Baştak Camii’nin onarımı esnasında, onun karşısında yaptırılmış olan Sebil-Küttab, iki katlıdır. Ancak ikinci katı günümüzde mevcut değildir. Metruk vaziyetteki yapının yarım daire şekilli cephesinde, üç yuvarlak kemerli açıklık, onların aralarında akant kıvrımlarından oluşan bitkisel süslemeler, üstlerinde ise Kur’an-ı Kerim’den çeşitli ayetler vardır.

¹⁵ A. P. Mübarek, el-Hıttatü’t-Tevfikıyyeti’l-Cedideti li-Mısra’l-Kahirati, II, Bulak, 1982, s. 313-315; a.mlf., el-Hıttatü’t-Tevfikıyyeti’l-Cedideti li-Mısra’l-Kahirati, VI, Bulak, 1987, s. 169; C. Williams, Islamic Monuments in Cairo, Cairo, 1985, s. 60, 116; M. Akkuş, “Kahire’deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler”, Vakıflar Dergisi, S. XXII, Ankara, 1991, s. 397-401; E. M. Ferğali, el-Delilü’l-Mucez li-Ehemmi’l-Asarı’l-İslamiyyeti ve’l-Kıbtıyyeti fi’l-Kahirati, Kahire, 1991, s. 108; A. A. Bayhan, Mısır’da Osmanlı Devri Mimarisi (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 341-343.

¹⁶ C. Williams, Islamic Monuments in Cairo, Cairo, 1985, s. 217; M. Akkuş, “Kahire’deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler”, Vakıflar Dergisi, S. XXII, Ankara, 1991, s. 395; A. A. Bayhan, Mısır’da Osmanlı Devri Mimarisi (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 338-340; a.mlf., “Mısır’daki Yarım Daire Cephe Sebil-Küttablar”, IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (24-27 Nisan 2000, Van, Yay. Haz.: Y. Sayan), Van, 2000, s. 98.

Ayetlerin sonunda “Ketebühü es-Seyyid İbrahim Rüşdi el-Mevlevi” imzasıyla hattatın adı okunabilmektedir. Mübarek’in mahalle çocuklarının eğitimi için gayet bakımlı olduğunu rivayet ettiği küttabdan bazı duvar parçaları dışında hiçbir şey kalmamıştır¹⁷ (Foto: 15).

1.16. Ahmedî Sebili

Tanta’daki Seyyid Ahmed Bedevi Camii’nin doğu tarafında yolun karşı kenarında bulunmakta olan Ahmedî Sebili’nin yapım tarihi ile yaptıranı kesin olarak bilinmemekle birlikte Mehmet Ali Paşa tarafından Ahmet Bedevî’ye armağan olarak yaptırıldığı sanılmaktadır. 1993 yılında Mısır Eski Eserler Kurumu’na onarılmış olan sebil, tek katlıdır ve müstakil tarzda düzenlenmiştir. Başkent üslûbunu yansıtan sebillerden olup, düzgün kesme taş duvarları dıştan mermerle kaplanmıştır. Sebil yarım yuvarlak şekilli bir cepheye sahiptir. Sol köşede etrafı akant yapılarıyla süslü dalgalı kemerli bir çeşme yer almaktadır. Altında yatay bir dikdörtgen çerçeve içinde, iki yanında birer dikey dikdörtgen ile ortasına bir daire yerleştirilmiş kare şekilli kabartma işlenmiştir. Üzerinde üç musluk yeri vardır. Hemen üstünde bir bitki motifi ile yarım daire şeklinde sıralanmış yarım şua motifi mevcuttur. Bir basamakla ulaşılan sebil cephesinde yuvarlak şekilli gömme mermer sütunlarla sınırlandırılmış üç alanda, üç tane yuvarlak kemerli açıklık vardır. Bunlar çeşitli geometrik geçmelerden ibaret bronz parmaklıklıdır ve önlerindeki cephe boyunca uzanan bir mermer tabla su kâsesini koymaya yaramaktadır.

Kemer köşeliklerinde, sütunların çatıya kadar devam eden uzantılarında, cephenin üst bölümündeki yuvarlak kemerli alan içinde ve çevresinde akant yapıları, gırlantlar ve iri bitki yapılarının Rokoko tarzında işlendiği görülmektedir. Cephe, yuvarlak formuna uygun düzenlenmiş bir ahşap saçakla nihayetlenmektedir. Üzerinde dikey ve yatay şekildeki dikdörtgenlerden başka herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Cephenin sağ ucundaki dalgalı, basık kemerli bir kapıdan sebilhaneye giriş sağlanmaktadır. Kapının üzerindeki iri yuvarlak kemerli alan içinde yine batılı tarzda bitki süslemeleri bulunmaktadır. Kapının iki yanında baklava dilimi motifleri dizilmiş, üstte de vazodan çıkan bitki

---

¹⁷ A. P. Mübarek, *el-Hıttatü’t-Tevfikıyyeti’l-Cedideti li-Mısra’l-Kahirati*, III, Bulak, 1983, s. 91-92; a.mlf., *el-Hıttatü’t-Tevfikıyyeti’l-Cedideti li-Mısra’l-Kahirati*, VI, Bulak, 1987, s. 137; C. Williams, *Islamic Monuments in Cairo*, Cairo, 1985, s. 151; M. Akkuş, “Kahire’deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler”, *Vakıflar Dergisi*, S. XXII, Ankara, 1991, s. 396; A. A. Bayhan, *Mısır’da Osmanlı Devri Mimarisi* (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 334-337.

süslemesine yer verilmiştir. 1.15 m genişliğindeki kapı ile iki kenarı 4.20 m, diğeri 1.70 m uzunluğunda üçgen biçimindeki giriş holüne ulaşılır. Kuzeybatı kenarının ortasındaki 1.25 m genişliğindeki kapı ile sebile girilmektedir. 1.00 m genişliğinde ve 0.60 m derinliğinde iki nişe sahip olan güneydoğu duvarı 8.38 m uzunluğundadır. 0.86 m genişliğinde ve 0.76 m derinliğinde bir nişin bulunduğu kuzeydoğu kenar ise 2.16 m uzunluğundadır. Güneybatı ise 0.98 m.dir. Dördüncü kenar yarım yuvarlak biçimde dışarı taşırılmış olup sol tarafında 1.00 m derinliğinde ve 1.65 m genişliğinde üç tane yuvarlak kemerli açıklıklara sahiptir. Sağ tarafında da yuvarlak kemerli bir kör niş mevcuttur. Açıklıkların önünde dikdörtgen şekilli bir mermer içine oval olarak oyulmuş birer havuz bulunmaktadır. Sebilhanenin zemini de Arnavut kaldırımı tarzında taş döşemelidir¹⁸ (Foto: 16).

1.17. Mehmet Ali Paşa Camii

Kahire Kalesi'nde, şehrin silüetinde etkin konumda olan caminin yapımına, kitabesine göre Mehmet Ali Paşa'nın emriyle 1246/1830'da başlanmıştır. Paşanın vefat ettiği 1849 yılına kadar ancak kaba inşaatı tamamlanabilen camide Hidiv I. Abbas Hilmi mermer kaplamaları, kubbe içlerindeki kalem işleri ve Mehmet Ali Paşa'nın kabrini kuşatan pirinç parmaklıkları, Hidiv İsmail Paşa bakır dökme kapıları (1863) yaptırırken, Hidiv Tevfik Paşa avlu mermerleri ile kubbe kurşunlarını yenilemiş ve değiştirmiştir(1879).

İstanbul'dan getirilen Mimar Yusuf Boşnak başkanlığında bir usta ekibi tarafından yapımı gerçekleştirilen cami, kubbeli bir harimle şadırvanlı bir avludan meydana gelmektedir. Her kenarı 41.00 m ölçüsünde olan kare planlı harim, dört fil ayağına oturan 21.00 m çapında ve zeminden 52.00 m yüksekliğinde bir merkezi kubbe ile onun etrafındaki dört yarım kubbe ile örtülmüştür. Köşelerde ise dört küçük kubbe bulunmaktadır. Geçişler pandantiflerle sağlanmıştır. Bu merkezi plan şeması ile Mehmet Ali Paşa Camii, Klasik Osmanlı mimari tarzının Mısır'daki önemli temsilcilerinden birisidir ve bazı farklılıklarla birlikte Fethiye, Elbistan ve Humus Ulu Camileri ile Tunus Mehmed Bey Camii'ne benzemektedir.

Caminin duvarları ve taşıyıcı unsurları 11.00 m yüksekliğe kadar Mısır'ın güneyindeki Beni Süveyf'ten getirilen beyaz renkli albaster mermeriyle kaplanmış, bunun üzerindeki kısım beyaz zemin üzerine yaldızlı motiflerle bezenmiştir. Kubbeler radyal çerçeveler içine alınmış renkli ve altın yaldızlı rokoko tarzında asma salkımları, akant yaprakları, yelpazeler ve çiçek desenleri ile süslenmiştir.

---

¹⁸ A. A. Bayhan, Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 347.

Yüzeylerindeki madalyonlar içinde ‘Bismillah, Mâşâe’l-lâh, Tebarekallah’ ibarelerine, mihrap önündeki yarım kubbe altında bulunan iki pandantifte ise ‘Allah’ ve ‘Muhammed’, büyük pandantiflerde de dört halifenin isimlerine yer verilmiştir. Mihrabın alt kısmında caminin beden duvarlarını boydan boya uzanan üzüm salkımı, yaprağı ve asma dallarından oluşan gerdanlık motifi mevcuttur. Mısır camilerindeki en büyük ahşap örnek olan ve mihrap çıkıntısının batı köşesinde altın yıldızlı süslemeleriyle dikkat çeken orijinal minberin aynalığında Mehmet Ali Paşa’nın hanedanlık arması olan ‘güneş ışını’ yerleştirilmiştir. Caminin 84 m yüksekliğindeki iki minaresi, cephe boyunca uzanan kare kaideler üzerinde yükselmektedir. Pabuç kısmı köşeleri kademeli üçgen şeklinde yumuşatılmış ve üstüne taş silmeler bindirilmiş olup sekizgen gövdeli ve yivlidir. Üst üste bindirilmiş silmelere oturan iki şerefesi de taş korkulukludur. Sekizgen petekle kurşun kaplı külâh arasında gerdanlık şeklinde bitkisel süslemeye yer verilmiştir.

54.00 x 53.00 m ölçülerinde yaklaşık kare planlı ve altında büyük bir sarnıç bulunan avlu, kırk beş mermer sütuna oturan kırk beş yuvarlak kemerin taşıdığı kırk yedi kubbeyle örtülü revaklarla kuşatılmıştır. Kubbe içlerinde barok ve rokoko tarzında kalem işlerine rastlanmaktadır. Albaster mermeriyle kaplanmış avlu duvarlarında dikdörtgen şekilli ve bronz parmaklıklı pencere dizileriyle hareketlendirilmiştir. 1847 tarihli şadırvan, sekiz dilimli mermer sütuna oturan sekiz yuvarlak kemerin taşıdığı ahşap kubbeyle örtülmüş olup, kubbe içerisi bitkisel motifli kalem işleriyle bezenmiştir. Ahşap saçağıyla dikkat çeken şadırvanın su haznesinin üzerinde de rokoko tarzında bitkisel bezemeler ve çeşitli ayetler yer almaktadır.

Osmanlı Selâtin camileri tipinde Kahire şehrinin silüetine hâkim vaziyette inşa edilen Mehmet Ali Paşa Camii, bir taraftan plan düzeniyle Osmanlı mimarisinin bu ülkedeki canlanışını gösterirken, diğer taraftan da süslemeleriyle barok ve rokoko gibi batılı üslupların tercih edildiği önemli bir örnek konumundadır¹⁹ (Foto: 17–18).

---

¹⁹ S. K. Yetkin, *İslam Sanatı Tarihi*, Ankara, 1954, s. 284; E. Tamer, *Türk ve İslam Sanat Eserleri Plan ve Resim Albümü*, İstanbul, 1954, s. 134–135; G. Wiet, *Les Mosques du Caire*, Paris, 1966, s. 22–26; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London, 1971, s. 312–313; M. Meinecke, “Die Architektur des 16. Jahrhunderts in Cairo, Nach der Osmanischen Eroberung von 1517”, *IVeme Congrès international d’art Turc*, Aix-en-Provence, 1976, s. 145–152; A. Papadopoulo, *L’Islam et l’art musulman*, Paris, 1976, s. 495; E. er-Rifai, *Tarihu’l-fen ‘inde’l-Arab ve’l-müslimin*, Dimaşk, 1977, s. 88–89; Z. M. Hasan, *Fünunu’l-İslam*, Beyrut, 1981, s. 139–140; S. M. Muhammed, *Mesâcidü Mısır ve*

1.18. Harem Sarayı

Kahire Kalesi'nin kuzeybatı tarafındaki askeri bölümün içinde bulunan saray, kitabesine göre Mehmet Ali Paşa tarafından 1242/1826–27 senesinde inşa ettirilmiştir. 1882'deki İngiliz işgaline kadar Mehmet Ali Paşa ile daha sonraki Mısır Hidivleri ve ailelerinin ikameti için kullanılan saray bu tarihten sonra İngiliz İhtilal kuvvetlerine has bir hastane olarak kullanılmıştır. 1946 yılında İngilizlerin geri çekilmesini takiben üç yıl metruk vaziyette kalan saray 1949 senesi 20 Kasım'ından beri Mısır Askeri Müzesi olarak görev yapmaktadır. Doğu, batı ve ortada olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Orta ve batıdaki bölümler Mehmet Ali Paşa ile ailesinin özel konutudur. "Kasru'l-Eytâm" adı verilen doğudaki kısmı ise Nizâm-ı Cedîd'de görevli askerler ile Mehmet Ali Paşa'nın özel korumalarına tahsis edilmiştir. Kalenin 1/7'sine tekabül eden 25.000 m².lik bir alanı kaplayan sarayın 1631 m².lik kısmını binalar, kalan kısmını da bahçeler ve avlular işgal etmektedir. Avluların sarayın iç bölümünün (orta, doğu, batı) önüne, arkasına ve yanlarına yerleştirildiği görülmektedir. Harem Sarayı'ndaki bölümlerin her biri Cevher Sarayı'ndaki gibi Avrupa stili gösteren süslemelere sahip kabul salonları (her katında vardır) ile birçok yan odalar ihtiva etmektedir. Şu anda Askeri Müze

---

Evlîyâ'uhâ's-sâlihün, C. V, Kahire, 1983, s. 315–336; K. Samih, el-'Imaratü'l-İslamiyye fi Mısır, Kahire, 1983, s. 68–108; S. L. Mustafa, et-Türasü'l-mi'mari'l-İslami fi Mısır, Beyrut, 1984, s. 10–19; K. Keiser, "Zur Kulturgeschichte der Osmanischen Mosche", *Türkische Kunst und Kultur aus Osmanischen Zeit*, Frankfurt, 1985, s. 65–79; P. Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul, 1985, s. 358–389; D. B. Abouseif, *The Minarets of Cairo*, Cairo, 1985, s. 167–168; a.mlf., "Architectural Decoration in 18th Century Cairo", *The 8th International Congress of Turkish Art, Papers, Summaries*, Cairo, 1987, s. 14; a.mlf., *Islamic Architecture in Cairo*, Cairo, 1996, s. 168–170; A. el-Behnasi, *el-Fennü'l-İslami*, Dımaşk, 1986, s. 247; A. P. Mübarek, *el-Hıtatü't-Tevfikıyyeti'l-Cedideti li-Mısra'l-Kahirati*, V, Bulak, 1986, s. 180–181; O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 1986, s. 442–443; F. Yenişehirlioğlu, *Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları*, Ankara, 1989, s. 103–104; E. M. Ferğali, *el-Delilü'l-Mucez li-Ehemmi'l-Asari'l-İslamiyyeti ve'l-Kıbtıyyeti fi'l-Kahirati*, Kahire, 1991, s. 151–155; H. Abdülvehhab, *Tarihu'l-Mesacidi'l-Eseriyye*, Kahire, 1993, s. 376–388; C. Williams, *Islamic Monuments in Cairo*, Cairo, 1985, s. 223; W. Lyster, *The Citadel of Cairo*, Cairo, 1993, s. 96–97; A. A. Abdulhafız, *Osmanlı Döneminde İstanbul İle Kahire Arasında Mimari Etkileşimler (İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi)*, İstanbul, 1994, s. 82–88; G. Öney, "Mısır'da Osmanlı Mimarisinin Sentezi", *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, V, İzmir, 1990, s. 139–148; M. Akkuş, "Kahire'deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler", *Vakıflar Dergisi*, S. XXII, Ankara, 1991, s. 383–419; M. el-Asad, "Mosque OF Mohammad 'Ali in Cairo", *Muqarnas*, IX, Leiden, 1992, s. 39–55; A. A. Bayhan, *Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi)*, Van, 1997, s. 126–131; a.mlf., "Mehmed Ali Paşa Camii" Maddesi, *DİA*, C. XXVIII, Ankara, 2003, s. 440–442.

olan Saray'ın içi Firavunlar devrinden modern zamanlara kadar Mısır askeriyesine ait tarihi izler taşıyan koleksiyonlarla doludur²⁰ (Foto: 19).

1.19. Cevher Sarayı

Kahire Kalesi'nde Mehmet Ali Paşa Camii'nin güneyinde bulunmaktadır. Aynı yerde Çerkez Memlûkleri ve Osmanlı valileri tarafından yönetim merkezi olarak kullanılan bazı yapılar Mehmet Ali Paşa'nın emriyle 1227/1812 senesinde yıktırılarak onların yerine 1228–29/1813–14 yıllarında Cevher Sarayı inşa olunmuştur. Ahşaptan yapılmış, süslü, boyalı alçı paneller ve oyma tavanlara sahip Cevher Sarayı sürekli yangınlarla karşı karşıya kalmıştır. 1820 ve 1824'teki iki büyük yangınla harap duruma düşen saray Mehmet Ali Paşa tarafından 1830'da daha büyük şekilde yeniden yaptırılmıştır. 1972 senesinde de tekrar büyük bir yangınla zarar gören yapı, Mısır Eski Eserleri Koruma Komisyonu'nca 11 yıl süren bir restorasyonla tamir edilmiştir.

Mısırlı olmayan ve Osmanlı ülkesinin çeşitli yerlerinden getirilen Türk, Rum, Bulgar ve Arnavut mimarlar eliyle inşa olunan saray, İstanbul Boğaziçi'ndeki Avrupa tarzında yapılan sivil mimari örneklerine göre şekillendirilmiştir. Osmanlı Sultanı Abdülaziz Han'ın 1862 yılında Mısır'ı ziyareti sırasında yedi gün ikamet ettiği saray iki bölümden müteşekkildir. Batıda idari bürolar, doğuda ise Mehmet Ali Paşa'nın özel daireleri ile kabul salonu bulunmaktadır. Kalenin sur duvarlarıyla kuşatılmış durumdaki saraya, camiye bakan kuzey cepheden girilmektedir. Saray, ikinci yapım sırasında eklenen bir bölümle Adalet Sarayı'na bağlanmıştır.

Ana girişten bir koridorla divanhane ve ana kabul salonuna bakan ana avluya ulaşılmaktadır. Bu bölüm kabul salonu ve ona bitişik bir eyvan ile taht salonuna ilaveten iki yan salondan ibarettir. Kabul salonundan bir merdivenli yol vasıtasıyla arka bahçeye geçilmektedir. Büyük bölümü harap vaziyette olan sarayın Mehmet Ali Paşa'ya ait daireler ile kabul salonunu ihtiva eden batı kısmı 1983'te Müze olarak yeniden açılmıştır. İçinde Mehmet Ali ve ailesine ait cam, porselen, antika eşyalar ile mobilyalar sergilenmektedir. Ayrıca sergilenen eşyalar arasındaki Kâbe

---

²⁰ Fihrisü'l-Asari'l-İslamiyyeti bi-Medineti'l-Kahirati, Kahire, 1951, s. 10; C. Williams, Islamic Monuments in Cairo, Cairo, 1985, s. 226; M. Akkuş, "Kahire'deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler", Vakıflar Dergisi, S. XXII, Ankara, 1991, s. 400; W. Lyster, The Citadel of Cairo, Cairo, 1993, s. 103; M. H. A. el-Kesibani, Tetavvuru Nazmi'l-İmarati fi 'Amali Muhammed 'Ali'l-Bakiyyeti bi-Medineti'l-Kahirati (Kahire Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi), Kahire, 1993, s. 148–150; A. A. Bayhan, Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisini (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 355–356.

örtüsü de ilgi çekicidir. Mehmet Ali Paşa'nın yaldızlı, oymalı ahşap tahtı da sergilenen ilginç eşyalardan birisidir. Taht, kol dayanağı olarak hizmet eden iki aslan figürü ile tepedeki iki allegorik tasvirle süslü, oymalı ve yaldızlı ahşaptan yapılmış muhteşem bir mobilya parçadır. Beni Suveyf ocaklarından getirilmiş mermerden yapılmış bir hamam, arka bahçenin ortasındaki fiskiyesi yanısıra oval ve uzun dikdörtgen pencerelerle hareketlendirilmiş cephe yapısıyla, ayrıca içini süsleyen bitkisel süslemeler, portreler, resimler, üstteki manzara firizleri ve kabul salonu duvarındaki Mehmet Ali ile etrafını kuşatan ricacılar, Kabine üyeleri ve batı stilindeki ordusundan askerlerini gösteren manzara vb. tezyinatıyla saray Avrupa mimarisi ve sanatının tesirlerini Mısır'a taşıyan bir eserdir. Tavan altındaki bölümlerde çeşitli doğal tasvirler yer almaktadır. Bu süslemeler Rokoko olarak bilinen ve XVIII.-XIX. yüzyıllarda başkentte yaygın olan süslemeler ile paralellik içerisindedir. Kabul Salonu'nun girişi üzerinde Mehmet Ali Paşa'nın bir resmi yer almaktadır. Ayrıca üst kata götüren merdivendeki Osmanlı görevlilerinin resimleri ile peri kızlarının heykelleri dikkat çekicidir²¹ (Foto: 20).

1.20. Mehmet Ali Paşa Sarayı

Kahire'de Şobra Senti'nde bulunan saray, Mehmet Ali Paşa tarafından 1223/1808 senesinde inşa ettirilmiştir. Bu yazlık sarayın bir bölümü hala ayakta. Saray muhteşem ve geniş bahçelerin ortasına yerleştirilmiş çeşitli köşkler ve pavyonlar ihtiva etmektedir. Daha ziyade zevk ve eğlenceye yönelik Havuzlu Köşk şu anda Mehmet Ali Müzesi olarak kullanılmaktadır. Bu pavyon doğu fantazisi ile Avrupa lüksünün büyüleyici bir karışımından ibarettir. Altı metre genişliğinde ve ince mermer sütunlu bir diziyeye oturmuş bir galeri, geniş bir havuzun etrafını çevirir vaziyettedir. Muhtelif çeşmeler havuzu suyla doldurmaktadır. Dört köşedeki dört aslanagzı bir çağlayan gibi su fişkırtmaktadır, ayrıca fiskiyeye sahip 24 timsah ortadaki sekizgen platformu desteklemektedir. Derinliği sadece dört fit olan havuzun genişliği kayıklar için yeterlidir. Platform müzisyenler ve dansçılar için

---

²¹ Fihrisü'l-Asari'l-İslamiyyeti bi-Medineti'l-Kahirati, Kahire, 1951, s. 9; C. Williams, Islamic Monuments in Cairo, Cairo, 1985, s. 222–223; E. M. Ferğali, el-Delilü'l-Mucez li-Ehemmi'l-Asari'l-İslamiyyeti ve'l-Kıbtıyyeti fi'l-Kahirati, Kahire, 1991, s. 155–156; W. Lyster, The Citadel of Cairo, Cairo, 1993, s. 98–101; M. H. A. el-Kesibani, Tetavvuru Nazmi'l-İmarati fi 'Amali Muhammed 'Ali'l-Bakiyyeti bi-Medineti'l-Kahirati (Kahire Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi), Kahire, 1993, s. 109–110; D.B. Abouseif, "Cevher Sarayı" Maddesi, DİA, C. VII, İstanbul, 1993, s. 455–456; A. A. Bayhan, Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 353–354.

bir sahne temin etmektedir. Sıcak yaz gecelerinde harem hanımları havuzda kürek çekerlerken Mehmet Ali Paşa da bir-iki saat burada istirahat ederdi.

Pavyonun köşelerinde dört oda bulunmaktadır. Bunlardan kuzeybatıdaki Fransız kralı Louis-Philippe'in armağanı bir masa ile top ve ıstaka takımı içeren bir bardo odasıdır; güneybatı ya da sol yandaki küçük bir yemek odasıdır; güneydoğu veya sağ yandaki kabul salonudur; kuzeydoğudaki ise istirahat odasıdır. Odaların hepsi yüksek tavanlıdır ve manzara, saray, sütunlu galeri sahnelerinden oluşan göz aldıcılı sahnelerle tezyin edilmiştir. Kabul salonu diğerlerine nazaran daha fazla süslemeye sahiptir. Güzel kakma zemini, duvarları kaplayan ahşap üzerindeki büyük aynaları, şaşırtıcı derecede canlı renklerle boyalı ve yıldızlı oymalı ahşap tavanlar kabul salonunun dikkat çekici süslemelerindedir. Daha önceki tasvirler, zeminlerini döşeyen İran halılarında, ipekli perdelerinden, duvarlarına asılmış resimli örtülerinden, ışıklandırma için kullanılan kandillerinden ve duvar kenarlarınca uzanan divanlarından söz ederler. Şobra'daki bu saray hidiv malikânelerinin birincisidir²² (Foto: 21).

1.21. Sakakin Sarayı

Kahire / Hüseyiniyye Bölgesi'nde, Meydanü'l-Ceyş'ten ayrılan caddenin sonunda bulunan saray, Henri Sakakîn Paşa tarafından 1898 senesinde inşa ettirilmiştir. Kendine has bir bahçe içerisinde yer alan saray günümüzde Sağlık ve Tıp Müzesi olarak kullanılmaktadır. Batı tarzı bir mimari gösteren eser köşkler, balkonlar, kubbeler, sivri yüksek kuleler, vazolar, gırlantlar, kornişe benzer kıvrımlar ve kalkanlarla süslenmiş dört katlı düğün pastasını andırmaktadır. Sarayın yapıldığı dönemde Mısır Avrupa üslûbu mimari akımların etkisi altındadır. Dolayısıyla bu yapı doğu ile batı mimarisinin gösterişli bir ifadesi durumundadır²³ (Foto: 22).

1.22. Ras el-Tin Sarayı

İskenderiye'de Kayıtbay Kalesi'nin bulunduğu burnun batı limanına bakan kısmında, uçta yer alan Ras el-Tîn Sarayı, Mehmet Ali Paşa hanedanının başlangıcına ve aynı zamanda da ailenin son temsilcisi olan Kral Faruk'un

---

²² Fihrisü'l-Asari'l-İslamiyyeti bi-Medineti'l-Kahirati, Kahire, 1951, s. 10; C. Williams, Islamic Monuments in Cairo, Cairo, 1985, s. 264; A. A. Bayhan, Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 352.

²³ C. Williams, Islamic Monuments in Cairo, Cairo, 1985, s. 258; A. A. Bayhan, Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 357.

ayrılışına şahitlik eden birkaç saraydan biri olduğu için Mısır'ın tarihi öneme sahip yapılarından sayılır. Aralarında Yezi Bey ve onun aistanları La Vial ve Le Veroige gibi pek çok yabancı mühendis tarafından 1834 yılında yapımına başlanan saray, 1845 yılında tamamlanmış ve diğer bir takım ilave işlerinin tamamlanmasının ardından 1847'de resmi olarak hizmete sunulmuştur.

Başlangıçta bir Roma kalesi görünümünde ve Rönesans'tan ilham almış İtalyan süslemeleriyle dikkat çeken saray, mevcut saraylar arasında en eskisi olup, incir ağaçlarıyla dolu muhteşem büyük bir bahçenin içerisinde on yedi bin metrekaarelik bir alanı işgal etmektedir. Saray adını da bu bahçedeki ağaçlardan almaktadır.

Çeşitli hükümdarlar devrinde, özellikle yaz aylarında yönetim merkezi olarak kullanılan saray, Kral Fuad I zamanında İtalyan mimar Veroci nezaretinde gerçekleştirilen müdahalelerle Kahire'deki Abidin Sarayı'na benzer, ama daha küçük modern bir yapı haline dönüşmüştür. Saraya uzun bir kaldırımla bağlanan bir yüzme havuzu ile bir yatak odası, tam donanımlı küçük bir mutfak ve balıkçılık malzemelerinin saklandığı çeşitli odalar içeren bir kraliyet dinlenme evi de bulunmaktadır.

Başkanlık ofisi, süslemeleri ve düzeni dolayısıyla zengin tavanına bağlı olarak endirekt bir ışık sistemiyle ayırt edilir. Duvarları da aşırı süslemelerle kaplanmıştır. Geçmişte burası özel ofis olarak kullanılıyordu. Günümüzde ise bu ofiste başkanın ikili görüşmeleri düzenlenmektedir.

Mehmet Ali Paşa'nın devrinden kalan sarayın dıştaki ana girişi doğu yönde olup, yenilenmiş durumdadır. Kur'an-ı Kerim'den ayetler içeren yedi madalyon ile bunların üzerinde iki tarafındaki aslan heykellerinin arasında yer alan kuşlar, kalkanlar ve ortada Mehmet Ali Paşa'nın adıyla 1261 H. tarihini taşıyan iki kartal ihtiva eden bir tepelik ile onu taşıyan altı granit sütundan meydana gelen kapı, büyük bir ahşap kanada sahiptir. Kapının iç tarafında misafirlerin ve görevlilerin kalabileceği mekânlar yer almaktadır.

İçteki ana giriş ise birbiriyle bağlantılı ve doğu ile batı kenarlarda yer alan iki merdivenden ibaret olup, altın sarısı renkle boyanmış sütunları ve dekoratif camlar ve boyalarla süslenmiş tavanlarıyla dikkat çekmektedir.

Bahçenin kuzey tarafında ağızlarından su akan balıkları taşıyan denizkızı heykelli on altı kenardan ibaret geometrik şekilli bir fiskiye mevcuttur. Sarayın girişinde kuzey ve güney tarafta birer tane bayrak kulesi yükselmektedir.

1798'de Fransız işgal güçlerine direnenlerden birisi olan Muhammed Kurayem'in anısına yapılan cami, duvarları Memluk ve Anadolu tarzının karışımı

bir sitede mermer kaplamalı ve Kur'an-ı Kerim'den ayetlerle bezenmiş üç bölümden meydana gelmektedir; orta, doğu ve batı kısımlar.

Sarayın güney cephesi de İskenderiye limanına bakmaktadır.

Kraliçe kanadında bulunan Kraliçe'nin yatak odası, duvarları modern Fransız tarzı süslemelerle bezenmiş bir salon ile bir özel oda ve hamamdan meydana gelmektedir. Kral kanadında yer alan Kral yatak odası ise, Abidin Sarayı'ndakine benzer bir özel hamam ile bir ofisten ibarettir.

Taht salonu, sarayın en önemli salonlarından birisi olup, 'Fermanlar Salonu' adıyla da anılmaktadır. Salon sarayın diğer kısımlarıyla bir harmoni içerisinde istisnai yüksek bir tavanla kapatılmış geniş bir mekândan ibarettir. Memluk sitede büyük avize ve ünük bakır fenerlerle aydınlatılan bu salon, Kur'an-ı Kerim'den ayetler içeren mermer süslemeleriyle de dikkat çekmektedir.

Oval şekilli yemek salonu, gösterişli oval bir kubbe ile örtülmüş olup, salonun kenarlarına dağıtılmış vaziyette sekiz sütunun taşıdığı bakır fenerler tarafından aydınlatılmaktadır. Salonun tam ortasında, on iki koltuklu oval şekilli bir yemek masası vardır. Salonun bitişiğinde de büyük bir servis alanı mevcuttur. Oval yemek salonunun şöminesi, İtalyan sitede olup, üzerinde dikdörtgen şekilli bir ayna vardır ve lüks el yapımı en iyi kalite mermerdendir.

Büyük dikdörtgen şekilli mermer salon, aşırı sanatsal bir işçiliğe sahiptir. 26 duvar payesi ile hareketlendirilmiş olan salonun doğu kenarında üç yarım yuvarlak ayna bulunmaktadır. Payelerin her birine bir bakır fener sabitlenmiştir. Salonun güney kenarı İskenderiye Limanı'nın batı kısmına bakmaktadır. Tavanı renkli camlarla süslenirken, zemini de çok renkli mermer panolarla bezenmiştir. Kapılar eski Yunan efsanesi 'Almidoza'yı yaratan en ünlü İtalyan sanatçıların resimleriyle süslenmiştir. Bu yüzden 'Şölen Salonu' adıyla bilinmektedir.

Büyük bir kubbeye örtülü olan kubbeli salon, kubbeye asılmış Çek yapımı büyük bir kristal ve bakır avize ile aydınlatılmaktadır. Bu yüzden de eskiden 'Avize Salon' olarak bilinirdi. Duvarları ziraat, endüstri ve eğitim alanlarına dair Mısır'ın kamusal yaşamını sergileyen on resimle tezyin edilmiştir. Ahşap döşemeleri salonun genel yapısıyla uyum içerisinde tasarlanmıştır. Eskiden dans baloları bu salonda tertip edilirdi.

Toplantı salonu bütün duvarlarını kaplayan zarif süslemeleriyle muhteşem bir mekândır. Oda, kubbeli salon ve mermer salona götüren bir koridora açılan üç kapıyla bağlantılıdır. İki büyük avize ile çok sayıda duvar lambası salonu aydınlatmaktadır. Tavanın dört köşesine Kral Fuad'ın birer kalkanı sabitlenmiştir. Otuz üç sandalyeli büyük bir masa salonun ortasına yerleştirilmiştir.

Gotik salon, İspanya’da yapılmış Gotik kiliselerin sitilinde bir mimari şaheserdir. Bütün duvarları ve tavanları Gotik sitil ünitelerle renklendirilmiş ve güzelleştirilmiştir. Ortasında tavana asılı üç büyük bakır avize mevcuttur.

Japonya salonu, Kraliçe’nin yatak odasına bitişik olarak yer almakta olup, altın sarısı ve kırmızı boylarla bezenmiş Japon tarzı süslemeleriyle dikkat çekmektedir. Japon medeniyetini yansıtan bir heykel mekânı güzelleştirir. Eskiden burası Kraliçe’nin giyinme odası olarak kullanılmıştır.

Bayraklı salon, Fransız usulü mobilyalarla donatılmış olup, duvarları önde gelen İtalyan sanatçıların eserleriyle süslenmiştir. Bunlardan birisi etrafını meleklerin kuşattığı bir Mısır bayrağını göstermektedir. Bu yüzden salon bu adla anılmaktadır. Bir ara Kraliçe’nin kabulleri için kullanıldığından dolayı ‘Resepsiyon Salonu’ olarak da isimlendirilmiştir.

Bugün burada oturdukları için ‘Bakanlar Salonu’ olarak anılan ve birkaç bölümden meydana gelen dikdörtgen salon, lüks ve seçkin süslemeli tavan ve duvarlarıyla ilgi uyandırmaktadır.

Mekânın etrafına dağılmış klasik tarz mobilyalar ve inanılmaz iççilik, Kral (1 Numaralı Suit) Salonunu özel bir yer haline dönüştürmüştür. Duvarları lüks altın sarısı renkte süslerle bezenmiştir. Bugün başkan tarafından toplantılar için kullanılan bu salon, eskiden misafirlerin kabul edildiği bir mekândı (Foto: 23).

1.23. Ömer Paşa Sarayı

Büyükçe bir bahçe içerisinde iki ayrı bina ile onlara bitişik bir at ahırından ibaret yapılardan müteşekkildir. Binalardan birincisi küçük bir kasır mahiyetinde olup, muhtemelen selamlık olarak kullanılıyordu. On altı basamaklı bir merdivenden ana girişe ulaşılmaktadır. Sivri kemerli kapıdan ortadaki salona ulaşılmaktadır. Mekânın sağ tarafında ortada büyük bir yuvarlak kemerle orta hacme açılan kare şekilli bir eyvan ve küçük odalarla tuvalet yer almaktadır. Sol tarafta ise dört büyük oda mevcuttur. Duvarlar sıvalı, tavanlar ise çita üzerine sıvalı olup, pencereler sivri kemerlidir. İkinci bina ise doğu batı istikametinde olup, muhtemelen haremlik olarak kullanılıyordu. Doğu ucunda daire şekilli merdiven sahanlığı bulunmaktadır. İki yönlü merdivenden ikinci kata çıkılmaktadır. Üst kat yıkık durumdadır. Ama planlama olarak her iki kat da aynı düzenlemeye sahiptir. Ortadaki bir koridorun iki yanına yerleştirilmiş sekiz oda mevcuttur. Bugün Eğitim Bakanlığı’nın deposu olarak faaliyet gösteren saray, XIX. yüzyıl sonlarında Mehmet Ali Paşa’nın torunu Ömer Paşa tarafından yaptırılmıştır.

1.24. İskenderiye'deki XIX. yüzyıl konutları

İskenderiye'deki Türk mahallesinin önemli unsurlarından biri de evlerdir. Hala yoğun bir şekilde mesken olarak kullanılmaları sebebiyle detaylı bir çalışma gerçekleştiremediğimiz evler, ağırlıklı olarak XVIII. ve XIX. yüzyıldan kalmışlardır. XVIII. yüzyıl konutlarının en ilginç örnekleri Enfusi Bölgesi'ndeki Nukla Sokağı'nda bulunmaktadır. Nukla Sokağı'nın dar ve zikzaklı yapısı, evlerin sokağa fırlamış çıkmaları ve cumbaları ile XVIII. yüzyıl İskenderiye'sinin Türk kimliğini vurgulamaktadır. XIX. yüzyıl ev örnekleri ise daha çok aynı bölgedeki Ras el-Tin Caddesi'nin iki yanına serpiştirilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Evler çok katlı yapıda ele alınmışlardır. Nukla Sokağı'ndaki XVIII. yüzyıl konutları zemin üzerine bir veya iki katlı olarak yapılmışlardır. XIX. yüzyıl meskenleri ise önceki tipin benzer örnekleri yanı sıra çok katlı apartman sisteminde bina edilmişlerdir. Genellikle taş ve tuğla duvarlara sahip evlerde ahşap malzemenin de ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir. Tamamen tuğladan yapılmış evler, Nil Nehri'nin Akdeniz'e döküldüğü ağızlarından birisinde yer alan Reşid ile ona yakın Fevva'daki Osmanlı devrine ait XVIII. ve XIX. yüzyıldan kalma konutlarla yakın benzerlik ortaya koymaktadırlar.²⁴ Ayrıca bazı çok katlı binaların cephelerinde yer alan dikdörtgen şekilli pencerelerin üçgen ve yarım yuvarlak şekilli alınlıklar, yuvarlak kemerli kapılar ve zeminden hayli kabarık biçimde verilmiş gırlantlar, 'C' ve 'S' kıvrımları akant yaprakları, kemerli niş sıraları gibi çeşitli batılı tarzda uygulamalar dikkat çekmektedir.

Evlerin iç mekân teşekkülünde de farklı tiplerin tatbik edildiği görülmektedir. Dış avlulu, orta sofalı geleneksel tiplerin yanı sıra çok katlı apartman tarzında uygulamalar dikkat çekmektedir. Bazı iki katlı örneklerde de iki ayrı kapı uygulaması dikkat çekmektedir.

---

²⁴ Mısır'ın kuzeyinde Nil'in Akdeniz'e döküldüğü kollarından biri üzerinde kurulmuş olan Reşid'de, Osmanlı döneminde yapılmış yirmi kadar ev ilgi çekicidir. Plan açısından bu eserler de Ortaçağ'da Mısır'da oluşmuş geleneksel ev mimarisinin özelliklerini yansıtmaktadır. Ancak bunlardan Anadolu konut mimarisinin etkilerinin hâkim olduğu gözlenebilmektedir (Res. 933-934). Amasyalı Evi (1223/1808), Vakfu'l-Etrâk Evi (1131/1718), Ramazan Evi (XVIII. yy.), Muharrem Evi (XVIII. yy.), Hasibe Gazal Evi (XIX. yy.) ve Tokatlı Evi (XIX. yy.) bunlardandır. Buradaki konut örnekleri için bkz. Rosetta Monuments (Mısır Eski Eserler Yüksek Kurulu Yayını), (Tarihsiz ve Basım Yersiz); A. Lezine; "Influences De La Turquie Sur L'Architecture Domestique En Égypte Après La Conquête Ottomane" D.C.I.A.T., 1976, s. 113-115; K. Samih; el-'Imâratü'l-İslâmiyyeti fî Mısır, Kahire, 1983, s. 117; F. Yenişehirlilioğlu; Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları, Ankara, 1989, s. 103; A. E. Beksaç, "İskenderiye-Mimari (Kahire Dışı)" Maddesi, DİA, Cilt: 29, Ankara, 2004, s. 585.

Burada geleneksel yapıyı sunan XIX. yüzyıl örneklerinden birisini ele alacağım. Ebu'l-Abbas Camii'nin bulunduğu meydanın kenarında bulunan ev, iki katlıdır. Giriş cephesinde orta eksenden hafif sola kaymış dikdörtgen şekilli bir kapı ile onun sağ tarafında iki büyük, sol tarafında ise dört küçük dikdörtgen şekilli pencere yerleştirilmiştir. İkinci kat cephesinde ortada hafif içerlek bir yüzeyde dışarıya yarım yuvarlak şekilli taşıntı yapan ve üzerinde iki büyük dikdörtgen pencere bulunan bir cumba ile onun iki tarafında ikişer dikdörtgen pencere caddeye taşkın çıkmalar mevcuttur. Kapıdan giriş holüne geçilmektedir. Holün sol tarafında dışarı açılan dört dükkân yer almaktadır. Sağ tarafında ise bir oda, bir mutfak ve oradan bir koridorla bağlanan hamam ve tuvalet bulunmaktadır. Giriş holünün sol köşesindeki merdivenle üst kata çıkılmaktadır. Üst kat da orta sofalı tiptedir. Sofanın caddeye bakan cephesi yarım yuvarlak şekillidir. Sofanın sağ tarafında ortalarında dışarıya yarım daire şekilli olarak taşıntı yapan bir oda bulunan iki büyük mekân yer almaktadır. Sol tarafta ise en dipte tuvalet, orta kısımda delikli gülbezek şekilli örtüsü olan hamam ve cadde tarafında da büyük bir oda mevcuttur. Üst örtü tamamen göçmüş durumdadır.

Diğer evlerin de durumları bundan çok farklı değildir. Her gün bir eski ev yerini devasa yükseklikte modern apartmanlara bırakmaktadır. Bu da tarihi dokunun kaybolup gitmesi açısından oldukça yürek sızlatıcıdır (Foto: 24–27).

2. İsrail/Yafa'daki Mimari Örnekler

2.1. Sıksık Camisi Sebili

Yafa'da 29 Beyt Eşel Caddesi olarak bilinen Sıksık Caddesi'nde bulunmaktadır. Yafa'nın en yoğun bölgelerinden birinde, düzgün kesme taştan 1883 yılında inşa edilmiş olan bir sebil ve camiden ibaret kompleks, buradaki Osmanlı hatıralarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sebil, büyük bir sivri kemerli nişten ibarettir. Düz bir silmeyle çerçevelenmiş olan kademeli sivri kemeri kalın silmelerle Gotik etki uyandırmaktadır. Derinliği çok fazla olmayan nişin içerisinde, üstte yapımla ilgili kitabeye yer verilmiştir. Mermer levhadan ibaret kitabe dört yazı, bir de tarih satırı olmak üzere beş satırdan meydana gelmektedir ve sülüs karakterlidir. Yazının hemen üzerinde iki yanında zeytin dallarına yer verilmiş Sultan II. Abdülhamit'in tuğrası mevcuttur. Kitabesine göre sebilin muhtemelen camiyle birlikte Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit'in hükümdarlığı zamanında, 1883 senesinde Hüseyin el-Sıksık'ın çocukları olan Hacı Abdülkadir, Hacı Abdültayyib ve Hacı Muhammed tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır.

Nişin içerisinde, altta da plasterlerle üç eşit parça içerisinde birer sivri kemerli içlerinde muhtemelen muslukları ihtiva eden çeşmeler bulunmaktadır. Fakat musluklar bugün tamamen kırılmış durumdadır. Bu haliyle de sebil tam anlamıyla kaderine terk edilmiş haldedir²⁵ (Foto: 28).

2.2. Ebu Nabbut Sebili

Ebu Nabbut Sebili, Yafa'dan Kudüs tarafına gidişte görülebilecek bir yapı olup, bu bölgedeki geç Osmanlı devrinin en ilgi çekici eserlerinden birisidir. Üç kubbeli dikdörtgen şekilli yapı taştan yapılmıştır. Dört köşeden üstleri birer küçük sivri kubbeye örtülü silindirik kulelerle desteklenmiş olan sebilin kubbeleri orijinalde silmelerle hareketlendirilmişti. Bugün kırmızı boyalıdır. Batı yöndeki sebil cephesinde, orijinalinde ortada kırmızı ve beyaz mermerle kaplanmış çeşme ile iki yanda birer parmaklıklı pencere ile dışarıya açılan sebiller bulunmaktaydı. Günümüzde bu pencereler tamamen kapatılmış vaziyettedir. Çeşme, içeriye doğru kademeli yuvarlak kemerli bir nişten ibarettir. Nişin içerisinde, üstte sekiz satır halinde istiflenmiş yapım kitabesi yer almaktadır. Kitabesinden sebilin Sultan II. Mahmut zamanında Sayda Valisi Süleyman Paşa eliyle Cezzar Ahmet Paşa'nın memluklarından Gazze ve Yafa Valisi Emir Muhammed Ağa Ebu Mahmut tarafından 1815 senesinde inşa edildiğini öğreniyoruz.

Kitabenin iki yanında beyaz mermerle, zeminden kabarık birer madalyon oluşturulmuştur. Alt kısımda ise yüzeysel dört plasterle yüzey üç parçaya bölünmüştür. Bunlardan yandakiler altlı üstlü iki dikdörtgen parçaya ayrılmış; üsttekilerde yine beyaz mermerden birer madalyon motifine yer verilmiştir. Ortadakinde ise bir yuvarlak kemer içerisine alınmış, bir mukarnas dizisi üzerine oturtulmuş, tas bırakmak için küçük bir niş oluşturulmuştur. Bunun altında ise lülelerin takıldığı delikler mevcuttur.

Doğu cephede ise ortada, sebile girişe imkân sağlayan dikdörtgen şekilli bir kapı bulunmaktadır. İki yanda da ikişer kare şekilli küçük açıklıklar yer almaktadır. Muhtemelen su nakliyesi için kullanılıyorlardı²⁶ (Foto: 29).

2.3. Süleyman Paşa Sebili

Süleyman Paşa Sebili, Yafa'da Mahmudiye Camii'nin güney duvarının doğu ucunda yer almaktadır. Surlar yıkılmazdan önce yapı tam Yafa Kapısı'nın önünde

²⁵ A. A. Bayhan, "İsrail/Yafa'daki Osmanlı Mimari Eserleri", Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı: 17, Erzurum, 2006, s. 21.

²⁶ A. A. Bayhan, "İsrail/Yafa'daki Osmanlı Mimari Eserleri", Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı: 17, Erzurum, 2006, s. 23-24.

bulunmaktaydı. Şehre giriş çıkışta insanların su ihtiyacını karşılıyordu. Sebil, kalın ve ince silmelerle kademelendirilmiş büyük yuvarlak kemerli bir niş ile onun içerisindeki mermer plasterlerle oluşturulmuş gri, pembe ve beyaz renkli panolar, kör nişler ve çok sayıdaki kitabelerden meydana gelmektedir.

İki yana doğru dalgalı bir saçakla taçlanan sebilin kademeli yuvarlak kemerinde en dıştaki silme, iki yanda birer beyaz mermer sütuna dayandırılmıştır. Bunun tepe noktasında, ters ve düz ‘C’ kıvrımlarıyla çerçevelenmiş oval biçimli bir madalyon içinde Sultan II. Mahmut’un tuğrasına yer verilmiştir. Daha içteki silmeler zemine kadar inmektedir. Nişin içerisinde plasterlerle oluşturulmuş panolarda kitabeler mevcuttur; en üstteki madalyonda palmet şeklinde bir tepelikle birlikte “Mâşâe’l-lâh” ibaresinin aynalı olarak istiflendiği görülmektedir. Yazının iki yanındaki boşluklar da birer ağaç motifi ile doldurulmuştur. Orta bölümde sağdaki madalyonda, iki satır halinde yedi uyurların isimleri dizilmiştir. Ortadaki kabarik kartuş üzerinde, üç satır (üç beyit) halinde yapım kitabesi yer almaktadır. Buradan 1224 H./1809 M. senesinde Cezzar Ahmet Paşa’ya vekâleten Emir Muhammed’in sebili inşa ettirdiği anlaşılmaktadır.

Soldaki madalyonda ve en alt kademedeki yuvarlak kemerli nişler içerisinde de çeşitli ibareler içeren kitabeler mevcuttur. Ayrıca ortadaki madalyonda da yapım tarihi rakamlarla verilmiştir.

Ayrıca plasterler üzerinde zeminden kabarik olarak verilmiş akant yaprakları, gülbezeklere de yer verildiği görülmektedir. Bu özellikleriyle sebil, Osmanlı ülkesindeki batılılaşma sürecinin Yafa’ya, dolayısıyla Filistin’e yansımaları gösteren eserlerden birisi olarak dikkat çekmektedir²⁷ (Foto: 30).

2.4. Yeni Hükümet Binası

Yeni Saray (Yeni Hükümet Binası), Yafa’da Saat Kulesi’nin de bulunduğu Yefet Caddesi’nde bulunmaktadır. Eski Yafa’yı kuşatan surların dışında, büyük bir çarşı, kışla ve Mahmudiye Camii’ni içine alan Sekinetü’l-Devle denilen bölgede 1897 yılında yapılmıştır. Aynı muhitte birkaç yıl sonra Saat Kulesi de bina edilmiştir. Yeni Saray, Mimar Baruch Peppermeister tarafından tasarlanmış, belirli bir düzen hissi veren şehrin zengin ve yüksek rütbeli insanlarınca donatılmış ve Neoklasik tarzda uzun cephesinin yanı sıra ana girişe götüren geniş merdivenleri ile yapı geç Osmanlı mimari karakterini yansıtır. Onlarca insanın öldüğü, bir o kadarının da yaralandığı 1948 yılı başlarındaki bombardımanda büyük oranda

---

²⁷ A. A. Bayhan, “İsrail/Yafa’daki Osmanlı Mimari Eserleri”, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı: 17, Erzurum, 2006, s. 24–25.

hasar gören yapı, bugünlerde Tel-Aviv Türk Büyükelçiliği'nin girişimleriyle bombardıman sonrası kalan şekliyle restore edilmekte olup, tamamlandığında 'Türk Kültür Merkezi' olarak faaliyet göstermesi planlanmıştır. Cephenin sol tarafındaki bölüm, yüzeyden dışarı taşıntı yapan ve kare kaideler üzerinde yükselen dört yüksek kolonla üçe ayrılmış ve bu bölümlerde dikdörtgen ya da yuvarlak kemerli kapı ile pencereler açılmıştır. Cephenin önünde de dokuz basamaklı geniş bir merdiven yer almaktadır. Cephenin sol tarafında ise, altta beş yuvarlak kemerli açıklıklar, ortada cephayı boydan boya kat eden demir parmaklıklı bir balkon ile ona açılan iki sivri kemerli kapı ve dikdörtgen şekilli dört pencere, üstte de cephenin orta kısmına yerleştirilmiş demir parmaklıklı bir balkon ile buraya açılan ortada kapı, iki yanda ise pencere olarak düzenlenmiş üç sivri kemerli açıklık, cephenin sağ ve sol kanatlarında da dört pencere mevcuttur. Ayrıca cephenin üst hizasında simetrik olarak açılmış iki öküzgözü pencere daha bulunmaktadır²⁸ (Foto: 31).

2.5. Saat Kulesi

Saat Kulesi, Yafa'da Yeni Saray ya da Yeni Hükümet Binası'nın da bulunduğu Sekinetü'd-Devle bölgesinde, Yefet Caddesi'nde yani eski pazaryerinde bulunmaktadır. Yapı Sultan II. Abdülhamit'in tahta çıkışının yirmi beşinci yılı anısına 1901 senesinde inşa edilmiştir. Zeminden itibaren kare şekilli olarak yükselen gövdesi, dikdörtgen silmelerle üçe ayrılmıştır. Alttaki iki katın dört köşesi gömme silindirik şekilli kolonlarla yumuşatılmıştır. En alt katın güney cephesinde, düz eşik olarak yuvarlak kemerli bir kapı açılmıştır. Ahşap kapı kanatlarına demirden stilize çeşitli figürler ile muhtelif ağaçlar ve gülbezek gibi bitkisel süslemeler çakılmıştır. Doğu, batı ve kuzey yönlerde ise zeminden yaklaşık bir metre kadar yükseklikte yine stilize edilmiş tarzda parmaklıklı yuvarlak kemerli birer pencere mevcuttur. İkinci katta da alt seviyede, dört yöne açılan birer yuvarlak kemerli pencerenin yerleştirildiği, üst kısımlara ise yine dört yönde Sultan II. Abdülhamid'in tuğralarının mat camlar üzerine işlenmiş örneklerinin çakıldığı görülmektedir. Üçüncü katta dört yönde yüzeysel dikdörtgen şekilli nişler içerisinde birer yuvarlak kemerli pencerelerin daha küçük boyutlarda tekrarlanmıştır. Kare gövdenin üzerini taçlandıran çatı, dört yöne üçgen alınlıklı olarak yansıtılmıştır. Bunlardan kuzey ve güney yönlerde olmak üzere iki tane yuvarlak kadranlı saat bulunmaktadır. Saatlerde üç, altı, dokuz ve on iki Roma

---

²⁸ A. A. Bayhan, "İsrail/Yafa'daki Osmanlı Mimari Eserleri", Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı: 17, Erzurum, 2006, s. 26.

rakamlarıyla verilirken, diğerleri düz çizgilerle gösterilmiştir. Eski görüntülerinden, ilk yapıldığında bunların Arap rakamlarıyla gösterildiği anlaşılmaktadır. Doğu ve batı yüzlerde ise yuvarlak kemerli ve demir parmaklıklı birer pencere yer almaktadır. Diğer katlardakilerle birlikte bütün pencerelerin parmaklıkları çeşitli soyut ifadelerden meydana gelmektedir. Bunlar 1965 yılındaki onarım esnasında Arie Koren tarafından değiştirilmiştir. Eskiden renkli mozaik pencereler varmış. Çatının en üst kısmı, dört yönünde birer pencerenin açıldığı piramidal bir altlık ile topuz şekilli bir tepelikten meydana gelmektedir²⁹ (Foto: 32).

2.6. Hasan Bey Camii

Yafa'dan Tel-Aviv'e giderken sahil yolunun yoğun trafiği ve çevredeki yüksek binalara rağmen Hasan Bey Camii, hala baskın konumuyla kent dokusu içerisindeki önemini muhafaza etmektedir. Yapı Filistin bölgesinin 1917'de İngilizler tarafından işgalinden önceki son valilerden birisi olan Hasan Bey Basri el-Ğabi tarafından 1915 civarında yaptırılmıştır. I. Dünya Savaşı'nın cereyan ettiği bu yıllarda Hasan Bey, Sultan II. Abdülhamid'in 1901 yılında Be'er-Sheva'yı yeniden kurdurduğu sırada yaptırılan kent camisinin çok yakın bir benzeri olarak büyük bir inşa faaliyeti gerçekleştirmiştir. Bu amaçla Eski Yafa'nın kuzey tarafındaki mahallelerden birisi olan Manşiyya'da çoğu XIX. yüzyılda Muhammet Ebu Nabbut tarafından yaptırılmış çarşı ile eski ve yeni pek çok evi yıkmış ve onların yerine cami ile birlikte sonradan Jerusalem (Kudüs) Bulvarı olarak anılan Cemal Paşa Caddesi'ni yaptırmıştır. Yafa'da bu dönemde yaygın olarak kullanılan taşlar daha ziyade sarı kahve tonluyken, Hasan Bey Camii açık renkli kireçtaşıyla inşa edilmiştir. Yapının doğu, batı ve güney cepheleri dar tutulmuş duvar payeleriyle daha küçük bölümlere ayrılmıştır. Caminin duvarlarında anlaşılması güç düzende ve renkli camlı pencerelerle hareketlilik sağlanmıştır. Pencerelerin bazıları üzeri at nalı kemeriyle sonlanan dikdörtgen formunda, bazıları ise bir daire içerisine alınmış üç yapraklı yonca şeklindedir.

Yüksekçe bir platform üzerine kurulmuş olan caminin avlusuna da basık kemerli büyük bahçe kapısından sonra ulaşılan merdivenlerden çıkılmaktadır. Basık kemerli avlu kapısı üzerindeki onarım kitabesine göre caminin 1923–24 senesinde, Ramazan ayında, Yüksek Şer'i İslam Meclisi tarafından tamir edildiği anlaşılmaktadır. Yatay dikdörtgen şekilli ve etrafı demir parmaklıklı tek sıra

---

²⁹ A. A. Bayhan, "İsrail/Yafa'daki Osmanlı Mimari Eserleri", Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı: 17, Erzurum, 2006, s. 27.

pencerelerle hareketlendirilmiş olan avluda, girişe göre iki yana yerleştirilmiş mermer fiskiyeli birer sekizgen şadırvan dikkat çekmektedir.

Caminin avluya bakan cephesi, bir taraftan minare, diğer taraftan da üzeri küçük bir kubbeyle örtülü sekizgen formlu bir kule ile sınırlandırılmıştır. Cephenin ortasında kenarları pahlanmış dikdörtgen bir kütle halinde ve altı basamaklı bir merdivenle ulaşılan kademeli sivri kemerli giriş kapısı yer almaktadır.

Harimde tam ortadaki mekân dört kare payenin taşıdığı dört kemere dayandırılmış merkezi bir kubbe ile örtülürken, onun etrafındaki sekiz eşit hacim bu payelerle dört yöndeki duvar payelerine oturtulmuş kemerler tarafından taşınan düz örtülerle kapatılmış durumdadır. Böylece merkezi planın taşradaki versiyonlarından birisi camiye tatbik edilmiştir. Payeler ve kemerlerin dışındaki iç yüzeylerin tamamı sıvalıdır. Kible duvarında dışarıya silindirik şekilli bir taşıntı yapan mihrap, sivri kemerli sade bir nişten ibarettir. Ahşap minber de oldukça basit bir yapıya sahiptir. Belirli aralıklardaki silmelerle bölümlere ayrılmış sekizgen gövdeli minare, ahşap korkuluklu ve sundurmalı tek şerefeli olup, daha üstte alemli basık bir külahla kapatılmış sekizgen şekilli petek bölümü ile son bulmaktadır.³⁰

Hasan Bey Camii plan düzeni ve mimarisi açısından Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda yaşadığı kültürel ve sanatsal dönüşümü yansıtması yönüyle ayrıca büyük bir öneme sahiptir. II. Abdülhamit devriyle birlikte Osmanlı Devleti'nin Arap eyaletlerinde uygulamaya çalıştığı İslamcı politika ile bağlantılı olarak bu denli anıtsal bir yapı şeklinde ortaya konulan Hasan Bey Camii, başkent üslubu ile mahalli mimari tarzın eklektik bir biçimde kullanılmasıyla inşa edilmiştir. Kuzeyinde yer alan avlusu, kapalı ibadet mekânı ve kubbesi ile geleneksel Selâtin camii planı yansıtmaktadır. XVII. yüzyıldan itibaren bu plan İstanbul'da değişmeye başlamış, fakat yerel yöneticiler tarafından taşrada inşa edilen camilerde, saltanat sembolü olarak ya da mahalli idarecilerin güçlerinin arttığını göstermek için bu planlamayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır. XIX. yüzyılda avlu Anadolu'da hemen hiç görülmezken, Hasan Bey Camii'nde avlu geleneksel anlam yüklemesiyle kullanılmıştır. Tıpkı Osmanlı Suriye camilerinde olduğu gibi revaksız ve alçak duvarlarla oluşturulmuş olan avlu ile harim arasında var olması gereken çifte minare yerini tek minareye bırakmıştır. İkinci minarenin yerinde bir kule yükselmektedir. İstanbul Yıldız Sarayı yakınındaki II. Abdülhamit'in yaptırdığı camide de tek minare kullanımı söz konusudur.

---

³⁰ A. A. Bayhan, "İsrail/Yafa'daki Osmanlı Mimari Eserleri", Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı: 17, Erzurum, 2006, s. 22-23.

Kapalı ibadet mekânının kubbesi de dıştan düz bir çatının tam ortasına yerleştirilerek vurgulanmıştır. Çokgen bir kasnak üzerine İstanbul'daki örneklerde de olduğu gibi yuvarlak silüetli bir kubbe olarak dikkat çeker. İbadet mekânının dış cephelerinde at nalı şekilli ikiz pencereler ile onların üzerinde ve ortada yer alan daire çerçeve içerisinde üç dilimli pencere uygulamalarına yer verildiği görülmektedir. Avluda ise sepetkulplu kemerli pencereler yerleştirilmiştir. At nalı kemerin Osmanlı mimarisinde kullanımı, XIX. yüzyılda Avrupa eklektik üslubu içine oryantalist öğeler olarak girmesiyle başlar. Bu nedenle İstanbul'da at nalı kemer biçimi, Çırağan Sarayı gibi bazı yapıların iç kısımlarında ve mobilyalarında kullanılmasına rağmen, dış cephelerde kullanımı söz konusu değildir. Oysa Yafa gibi o dönem Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerde at nalı kemer kullanımı, doğrudan bir ifade biçimi, bir duyguların ve düşüncelerin dışa vurumudur. Osmanlı devrinden bu mimari özellikleri büyük oranda yansıtan en yakın benzer örnek, yine aynı bölgeden II. Abdülhamit'in 1901'de kurduğu bir kent olan Be'er Sheva'da bulunan aynı tarihli camidir. Bu özellikleri hasebiyle planı ve dış görünümü başkent İstanbul ve oradaki yerel üsluplara gönderme yaparken, minare biçimi ve kemer tipleri gibi öğeler ise mahalli olanı vurgulamakta ve ön plana çıkarmaktadır³¹ (Foto: 33).

Sonuç olarak Osmanlı döneminde başta başkent İstanbul olmak üzere Anadolu'nun çeşitli şehirlerindeki mimari eserlerde kendini gösteren Barok, Rokoko, Ampir ve Eklektik üsluplar, devletin önde gelen eyaletlerinden biri olan Mısır'da başlangıçta sebil-küttablar gibi küçük çaplı yapılarda çoğunlukla plan şeması bakımından etkili olurken, XIX. yüzyıl başlarından itibaren Mehmet Ali Paşa ile başlayan Kavalalı hanedanı boyunca hem Anadolu'dan, hem de bizzat Avrupa'dan getirilen ustalar vasıtasıyla planlamanın yanı sıra süsleme açısından da yaygınlaşmıştır. İsrail'de ise bu etki daha dar kapsamlı olmakla birlikte, bazen Hasan Bey Camii'nde II. Abdülhamit'in Arap eyaletlerindeki İslamcı politikasına paralel olarak başkent ve mahalli üslupların eklektik biçimde uygulanmasında olduğu gibi tersine ve batılılaşma karşıtı örneklerle karşılaşılabilir.

---

³¹ F. Yenişehirlioğlu, "Bir Çöl Kenti: Be'er Sheva" Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri (25-27 Ekim 2000 Hatay, 28 Ekim 2000, İskenderun), Cilt: II, Ankara, 2001, s. 627-628.

Foto 1- Sultan I. Mahmut Sebil-Küttabı

Foto 2- İbrahim Bey el-Kebir Sebil-Küttabı
(Kahire)

Foto 3- Ahmet Hüseyin (Hüseyin Şüeybi)
Sebil-Küttabı

Foto 4- Sultan III. Mustafa Sebil-Küttabı

Foto 5- Rukiye Dudu Sebil-Küttabı

Foto 7- Nefise Beyza Sebil-Küttabı

Foto 6- İbrahim Bey el-Kebir Sebil-Küttabı (Tanta)

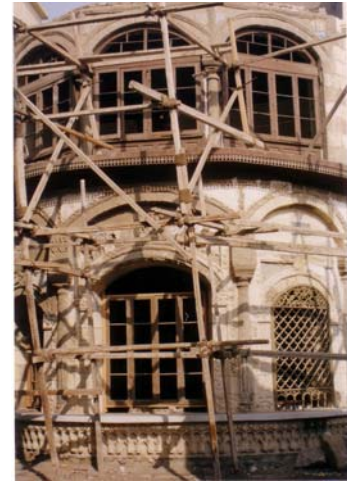

Foto 8- Çavuş Ali Kethüda (Canpolat) Sebil-Küttabı

Foto 9- Tosun Paşa Sebil-Küttabı

Foto 10- İsmail Paşa Sebil-Küttabı

Foto 11- Erzincanlı Hasan Ağa Sebil-Küttabı

Foto 12- Silahtar Süleyman Ağa Sebil-Küttabı

Foto 13- Ümmü Abbas Paşa Sebil-Küttabı

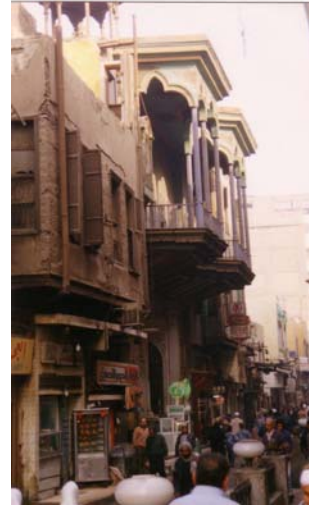

Foto 14- Ahmet Rıfat Paşa Sebil-Küttabı

Foto 15- Mustafa Fazıl Paşa Sebil-Küttabı

Foto 16- Ahmedi Sebili (Tanta)

Foto 17- Mehmet Ali Paşa Camii

Foto 18- Mehmet Ali Paşa Camii

Foto 19- Harem Sarayı

Foto 20- Cevher Sarayı

Foto 22- Sakakin Sarayı

Foto 21- Şobra Mehmet Ali Paşa Sarayı
(İ.Ü.A.A.)

Foto 23- Ras el-Tin Sarayı

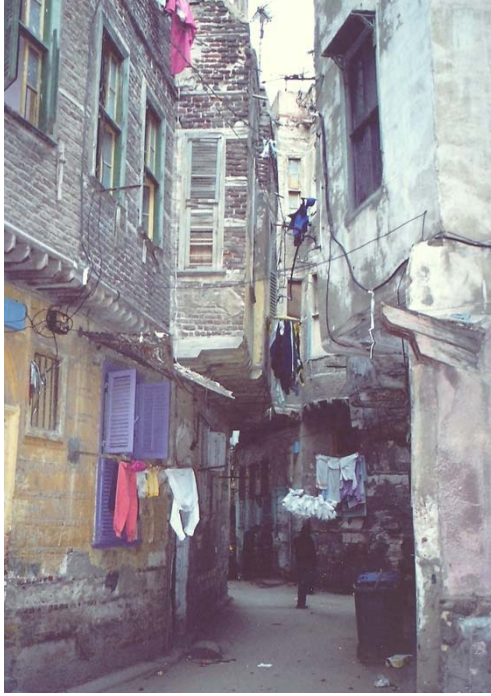

Foto 24- İskenderiye Türk Mahallesi'ndeki Nukla Sokağı (XVIII. yy)

Foto 26- Ras el-Tin Caddesi'ndeki Bir XIX. Yüzyıl Evi

Foto 27- Ras el-Tin Caddesi'ndeki Bir XIX. Yüzyıl Evi

Foto 25- Ras el-Tin Caddesi'ndeki Bir XIX. Yüzyıl Evi

Foto 28- Sıksık Camii Sebili

Foto 29- Ebu Nabbut Sebili

Foto 30- Süleyman Paşa Sebili

Foto 31- Yeni Hükümet Binası

Foto 32- Saat Kulesi

Foto 33- Hasan Bey Camii